

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Факультет Гуманітарно-педагогічний факультет

УДК

ПОГОДЖЕНО
Декан факультету
(гуманітарно-педагогічний)

_____ Савицька І.М.
(підпис) (ПІБ)

« » _____ 2025 р.

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри
(міжнародних відносин і суспільних наук)

_____ В.о Хвіст В.О.
(підпис) (ПІБ)

« » _____ 2025 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему

Міжнародні санкції як інструмент регулювання сучасних міжнародних відносин

Спеціальність

291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

Освітня програма

«Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

Орієнтація освітньої програми освітньо-професійна
(освітньо-професійна або освітньо-наукова)

Гарант освітньої програми

_____ канд. іст. наук, доцент _____ Кравченко Н.Б.
(науковий ступінь та вчене звання) (підпис) (ПІБ)

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи

_____ канд. юр. наук, доцент _____ Івченко Ю.В.
(науковий ступінь та вчене звання) (підпис) (ПІБ)

Виконав

_____ Шишкіна В.С.
(підпис) (ПІБ студента)

КИЇВ – 2025

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Факультет _____ Гуманітарно-педагогічний _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри В.о. міжнародних відносин і суспільних наук
канд. іст. наук, доцент _____ Хвіст В.О.
(підпис)

« ____ » _____ 2025 року

З А В Д А Н Н Я

ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТУ

Шишкіній Валерії Сергіївні

Спеціальність

291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

(код і назва)

Освітня програма

«Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

Орієнтація освітньої програми освітньо-професійна

Тема _____ магістерської _____ кваліфікаційної

Роботи: **Міжнародні санкції як інструмент регулювання сучасних міжнародних відносин**,
затверджена наказом ректора НУБіП України від «22» листопада 2024 р. №2086 «С»

Термін подання завершеної роботи на кафедру 01 листопада 2025 р.
(рік, місяць, число)

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи
наукові дослідження з питань міжнародних санкцій як інструменту регулювання сучасних міжнародних відносин

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Стан та особливості наукових досліджень з теми міжнародних санкцій як інструменту регулювання сучасних міжнародних відносин.
2. Теоретичні підходи до трактування поняття міжнародних санкцій.
3. Характеристика правової основи застосування міжнародних санкцій.
4. Дослідження еволюції міжнародних санкцій у сучасних умовах.
5. Характеристика схеми "виклик-відповідь" щодо дієвості міжнародних санкцій на конкретних прикладах.
6. Ефективність міжнародних санкцій у врегулюванні російсько-українського збройного конфлікту та розгляд різних прогнозів щодо їх наслідків у довгостроковій перспективі.
7. Основні шляхи обходу міжнародних санкцій РФ та можливості щодо попередження цих порушень.

Дата видачі завдання «25» листопада 2024 р.

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи _____ Івченко Ю.В.
(підпис)

Завдання прийняв до виконання _____ Шишкіна В.С.
(підпис)

РЕФЕРАТ
магістерської роботи
студентки магістратури гуманітарно-педагогічного факультету
спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії»,
освітньо-професійної програми «Міжнародні відносини, суспільні
комунікації та регіональні студії»
Національний університет біоресурсів і природокористування
України
Шишкіної Валерії Сергіївни
на тему:
«Міжнародні санкції як інструмент регулювання сучасних
міжнародних відносин»

Магістерська кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний об'єм роботи – 116 сторінок, з них основного тексту – 94 сторінки. Список використаних джерел та літератури складається із семи сторінок і містить 54 найменування.

Робота присвячена міжнародним санкціям як інструментові регулювання сучасних міжнародних відносин. У ній проаналізовано методологічні аспекти даного питання, розглянуто виникнення та застосування нових типів санкцій, а також досліджено роль міжнародних санкцій у перебігу російсько-українського збройного конфлікту.

Тема «Міжнародні санкції як інструмент регулювання сучасних міжнародних відносин» є актуальною і досі, оскільки санкції є одним із головних невійськових засобів реагування на кризові ситуації. Питання міжнародних санкційних механізмів уже давно привертає увагу як дослідників, так і пересічних громадян.

Робота спрямована на аналіз санкційних механізмів у врегулюванні різних типів суспільних відносин та конфліктів. Вивчення міжнародних санкцій дає можливість глибшого розуміння всіх міжнародних процесів, що відбуваються в наші дні.

Ключові слова за темою кваліфікаційної роботи: міжнародні санкції, міжнародно-правові норми, захист прав людини, охорона культурної спадщини, кібербезпека, російсько-українська війна.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ I. СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МІЖНАРОДНИХ САНКЦІЙ ЯК КАТЕГОРІЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ	
1.1. Історична ретроспектива сутнісного змісту поняття «санкція» від Античності до наших днів.....	12
1.2. Визначення та класифікація міжнародних санкцій.....	24
1.3. Правове регулювання санкційної політики як фактор забезпечення дотримання міжнародних зобов'язань.....	33
Висновки до розділу 1	42
РОЗДІЛ II. ЕВОЛЮЦІЯ МІЖНАРОДНИХ САНКЦІЙ У XXI СТ.: ВІД ІНСТРУМЕНТУ ДИПЛОМАТИЧНОГО ТИСКУ ДО БАГАТОВИМІРНОГО МЕХАНІЗМУ	
2.1. Формування і розвиток нових різновидів санкцій.....	43
2.2. Виклики, пов'язані з еволюцією міжнародних санкцій та способи їм протидіяти.....	53
2.3. Основні тенденції та приклади із сучасної практики застосування санкцій.....	62
Висновки до розділу 2	71
РОЗДІЛ III. ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ САНКЦІЙ НА ПЕРЕБІГ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	
3.1. Війна на Сході та захоплення Криму (2014-2022 рр.).....	72
3.2. Повномасштабне вторгнення (з 24 лютого 2022 р.).....	80
3.3. Наслідки міжнародних санкцій у довгостроковій перспективі.....	88
3.4. Обхід санкцій РФ: шляхи та допомога третіх сторін.....	97
Висновки до розділу 3	105
ВИСНОВКИ	106
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	110

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВВП – валовий внутрішній продукт;

ЄС – Європейський Союз;

КНДР – Корейська Народно-Демократична Республіка;

КНР – Китайська Народна Республіка;

ООН – Організація Об'єднаних Націй;

ПВК – приватна військова компанія;

РЗП – рада зовнішньої політики;

РФ – Російська Федерація;

СОТ – Світова організація торгівлі;

США – Сполучені Штати Америки;

ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури.

ВСТУП

Міжнародні санкції є важливим інструментом регулювання сучасних міжнародних відносин, спрямованим на забезпечення дотримання міжнародного права, підтримання безпеки та запобігання конфліктам. Вони виступають альтернативою військовим засобам, поєднуючи політичний, економічний і правовий вплив, застосовуються у випадках агресії чи порушення суверенітету та демонструють здатність світової спільноти діяти цивілізовано й узгоджено. У сучасному світі санкції визначають правила поведінки держав і впливають на формування нових глобальних балансів. Для України, яка протистоїть російській агресії, цей інструмент має особливе значення: участь у санкційних коаліціях, адаптація законодавства та розвиток власної санкційної політики зміцнюють її міжнародний авторитет і сприяють формуванню нової системи безпеки.

Актуальність теми дослідження. Світ невинно змінюється, породжуючи нові виклики для людства, серед яких, на жаль, досі залишаються війни, анексії територій та інші порушення міжнародного права і моралі. У відповідь на них людство виробило більш цивілізовані засоби впливу, засновані на принципі «розумної сили», серед яких важливе місце посідають міжнародні санкції. Для України це питання набуло особливої актуальності з 2014 року, коли санкційна політика Заходу стала ключовим інструментом протидії агресії РФ. У сучасних умовах його значення лише зростає, адже вивчення механізмів санкцій дозволяє не лише оцінювати їх ефективність, а й формувати прогностичні моделі розвитку міжнародних відносин.

Ступінь дослідженості теми. Проблема міжнародних санкцій як інструменту регулювання сучасних міжнародних відносин висвітлювалась у роботах Д. Каменського, Д. Ковалю, Ю. О. Седляр, Т. С. Ярового, О. Ф. Скакун, В. В. Яремчука, Д. В. Дубова, В. Потапенка, В. Горбуліна, М. Капітоненка, А. Бобровицького, а також в офіційних документах, таких як Закони України «Про санкції», «Про охорону культурної спадщини», «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» тощо. У межах дослідження також було

використано роботи Клер О'Хаган, Анни Капріл, Ангелоса Деліворіаса, Клер Міллс, Зейнеп Боз, а також міжнародні документи – Договір про Європейський Союз, Статут ООН, рішення Ради ЄС (CFSP) 2020/1127, матеріали ЮНЕСКО, заяви ЄС, дані Єврокомісії та рекомендації Бюро промисловості та безпеки США.

Метою роботи є дослідження поняття міжнародних санкційних механізмів, їх розвиток на сучасному етапі та вплив на міжнародні відносини.

Для досягнення мети дослідження, необхідно розв'язати такі **завдання**:

- Проаналізувати стан та особливості наукових досліджень з теми міжнародних санкцій як інструменту регулювання сучасних міжнародних відносин.
- Визначити теоретичні підходи до трактування поняття міжнародних санкцій.
- Охарактеризувати правову основу застосування міжнародних санкцій.
- Дослідити еволюцію міжнародних санкцій як інструменту регулювання сучасних міжнародних відносин.
- Охарактеризувати схему "виклик-відповідь" щодо дієвості міжнародних санкцій як інструменту регулювання сучасних міжнародних відносин на конкретних прикладах.
- З'ясувати ефективність міжнародних санкцій у врегулюванні російсько-українського збройного конфлікту та розглянути різні прогнози щодо їх наслідків у довгостроковій перспективі.
- Виявити основні шляхи обходу міжнародних санкцій РФ та можливості щодо попередження даних порушень.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері міжнародної санкційної політики.

Предметом дослідження є механізми та інструментарій застосування міжнародних санкцій для врегулювання сучасних міжнародних відносин.

Методи дослідження. Відповідно до мети магістерської роботи та поставлених завдань були використані такі методи дослідження:

- Історичний метод застосовувався для загального розгляду процесу еволюції міжнародних санкцій як окремого явища;
- Метод класифікації використовувався для визначення основних видів і типів санкцій;
- Системно-структурний підхід був необхідний для дослідження сутності санкцій;
- При аналізі ж функцій і ознак санкцій використовувався структурно-функціональний метод;
- Метод порівняльного правознавства застосовувався для виявлення спільних та відмінних рис санкційної політики розглянутих акторів.

Практичне значення. Результати даного дослідження можуть бути використані для більш фундаментальних досліджень у майбутньому, оскільки аналіз механізмів застосування санкцій у сучасності є основою для проведення відповідних аналітичних робіт та розробки моделей впливу санкційного інструменту. Також світовий досвід є важливим прецедентом та прикладом для інших у випадку виникнення подібних проблем у майбутньому. Порівняльний аналіз дасть змогу виявити сильні та слабкі сторони застосування міжнародних санкцій у відповідності з наявними умовами. Для України це є надзвичайно важливою та актуальною проблематикою в умовах затяжної російсько-української війни та нещодавнього повномасштабного вторгнення РФ на територію нашої держави. Таким чином, завдяки дослідженню питання застосування міжнародних санкцій у різних сферах людської діяльності, буде можливим прогнозування та розробка відповідних стратегій до кожного конкретного варіанту розвитку подій.

Джерельна база дослідження. Інформаційну базу даної магістерської роботи складають наукові праці та відкриті інформаційні джерела. До першого типу належать дисертації, монографії, статті, матеріали конференцій, аналітичні звіти, брифінги, періодичні видання, посібники та підручники з відповідних тем. Другий тип джерел охоплює статистику фінансових установ, законодавчі акти,

офіційні сайти вітчизняних і зарубіжних державних структур, міжнародних організацій і представництв.

Серед україномовних джерел вирізняються праці Д. Каменського [8] та Д. Ковалю [9], присвячені санкційним режимам ЄС, США та інших країн. Більш широке розуміння поняття міжнародних санкцій надають дослідження Ю. О. Седляр [23] та Т. С. Ярового [31]. У сфері новітніх викликів міжнародної та вітчизняної санкційної політики варто виділити напрями кібербезпеки (Д. В. Дубов [5, 6]) та збереження культурної спадщини (В. Потапенко та ін. [11]).

Проблематику санкцій під час російсько-української війни розкривають дослідження, присвячені першій стадії війни (В. Горбулін [3]), реакції інших країн до та після повномасштабного вторгнення (М. Капітоненко [21], А. Бобровицький та ін. [13]). Серед офіційних україномовних джерел важливе місце посідають Закони України «Про санкції» [18], «Про охорону культурної спадщини» [17] та «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [16].

Англomовні джерела також охоплюють відповідну тематику. Серед них вирізняються матеріали з питань прав людини («Компас» [34]), охорони культурної спадщини (Клер О'Хаган [44]), санкцій проти РФ (Анна Капріл, Ангелос Деліворіас [33]) та допомоги Україні (Клер Міллс [43]). До фундаментальних офіційних джерел належать Договір про Європейський Союз [35] та Статут ООН [50]. У контексті сучасних викликів важливими є документи з прав людини (заява ЄС щодо санкцій проти М'янми [38]), охорони культурної спадщини (посібник ЮНЕСКО від Зейнеп Боз [51]) та кібербезпеки (Рішення Ради ЄС (CFSP) 2020/1127 [36]). Також розглянуто реакцію інших країн на події в Україні, зокрема дані Єврокомісії щодо торговельних санкцій [41].

Наукова новизна. Тема міжнародних санкцій є надзвичайно гнучкою, оскільки з розвитком суспільства та переосмисленням загальнолюдських цінностей їх мета та спектр застосування суттєво зростає. Це дає змогу кожен раз досліджувати дану тему з різних боків та під різними кутами, в залежності від поставленої проблематики. Нові дослідження міжнародних санкцій та їх застосування у сучасному світі не лише не шкодитимуть вже існуючим, а

навпаки доповнюють їх та формують фундамент для подальшої роботи науковців.

Апробація результатів дослідження. Основні ідеї та положення магістерського дослідження було оприлюднено на наукових конференціях та опубліковано у Збірниках матеріалів конференцій, зокрема:

- ШИШКІНА Валерія Сергіївна, Міжнародні санкції ООН: правова основа застосування. Міжнародна науково-практична конференція «Українська дипломатія: становлення, розвиток та перспективи» (м. Київ, 10 квітня 2025 року). К.: НУБіП, 2025. С. 224-225
URL:
https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u362/konferenciya_programka_0.pdf
- ШИШКІНА Валерія, Міжнародні санкції як механізм збереження та захисту української культурної спадщини. Науково-практична конференція за міжнародною участю «Сучасні стратегії сталого розвитку держави та суспільства: наукові горизонти та перспективи», (м. Хмельницький, 25 лютого 2025 року). Хмельницький: ХНТУ, 2025. Том 2. С. 136-139. URL:
[https://kntu.net.ua/ukr/content/download/121071/677305/file/ЗБІРНИК%20-%20Том%202%20\(Секції%202-7\).pdf](https://kntu.net.ua/ukr/content/download/121071/677305/file/ЗБІРНИК%20-%20Том%202%20(Секції%202-7).pdf)

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох логічно пов'язаних розділів, що об'єднують десять підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Магістерська робота займає 116 сторінок та два рисунки. Список використаної літератури містить 54 джерела.

При підготовці магістерської роботи використовувалися загальнодоступні цифрові інструменти, зокрема ChatGPT, з метою вдосконалення мовного оформлення, перевірки орфографії та пунктуації, а також для генерації зображень (*Рис 1.1. та Рис 3.1*) згідно отриманих у ході дослідження даних. Усі висновки, аналітичні положення та наукові узагальнення сформульовано автором самостійно.

РОЗДІЛ I

СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МІЖНАРОДНИХ САНКЦІЙ ЯК КАТЕГОРІЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

1.1. Історична ретроспектива сутнісного змісту поняття «санкція» від Античності до наших днів

Сучасна система міжнародних відносин характеризується наявністю великої кількості різноманітних процесів, які охоплюють майже всі сфери людської діяльності. Серед них виокремлюються відносно нові явища, що виникли порівняно недавно, зокрема глобалізація та цифровізація суспільства. Водночас продовжують існувати процеси, які супроводжували розвиток людства упродовж усієї його історії. До таких процесів належать постійні загрози міжнародному миру та безпеці, поширення авторитарних режимів у світовій системі та їх протистояння демократичним цінностям, характерним для цивілізованих країн. Таке співіснування старого і нового призводить до ускладнення зазначених процесів і підвищення потреби у створенні певного інструментарію для їхнього врегулювання [16, с. 34–36].

З огляду на наведені обставини, міжнародні санкції залишаються важливим засобом примусового впливу. Їх актуальність у сучасних умовах підтверджує практика використання цього інструменту провідними державами, такими як США, Франція та Велика Британія. Санкції застосовуються з метою тиску на суб'єктів, які порушують міжнародно-правові норми, за умови уникнення прямого військового втручання. Для подальшого дослідження категорії міжнародних санкцій та особливостей їх застосування у сучасних міжнародних відносинах необхідно проаналізувати генезу даного явища. Початковим етапом аналізу є розгляд різних інтерпретацій поняття санкцій.

Термін «міжнародні санкції» є доволі дискусійним. Наявність одночасно політичного та правового змісту дає змогу трактувати його як цілу низку синонімічних понять. У повсякденному житті часто зустрічаються такі терміни,

як «блокада», «економічна блокада», «міжнародна ізоляція» та «економічний примус». Деякі фахівці, наприклад С. Вайнтрауб, ставляться до цього з іронією [24, с. 12]. На його думку, такий широкий спектр синонімів є просто «семантичними уподобаннями» дослідників, які, по суті, не впливають на основну суть явища санкцій. О. Шмідт вважає, що міжнародні санкції та війна подібні за своєю суттю, але різняться за ступенем впливу. Його думка знайшла відгук у визначенні санкцій, запропонованому Б. Буллом і А. Тостенсеном. Відповідно до цього визначення, санкції є політичним інструментом впливу, який «перебуває між м'яким переконанням і війною» [24, с. 12]. Беручи до уваги зазначене вище, а також враховуючи реальне положення санкцій у сучасному світі, визначення Б. Булла і А. Тостенсена найточніше описує це поняття.

Історичним початком становлення санкцій як соціально-правового феномену прийнято вважати період античності, що охоплює часовий проміжок від зародження цивілізації Стародавньої Греції до занепаду Римської імперії (VIII ст. до н. е. — VI ст. н. е.). Для дослідження та подальшого аналізу було обрано епоху Ранньої античності, яку пов'язують зі створенням давньогрецької держави. Стародавня Греція була рабовласницькою державою-колонізатором, яка, водночас, була центром інтенсивного духовного та культурного розвитку. Саме ці два фактори і вплинули на формування тогочасної політичної та правової думки. Значний внесок у розвиток правових і політичних ідей здійснили давньогрецькі філософи, зокрема Арістотель та Епікур, які поширювали свої концепції серед різних соціальних верств — від правителів до вільних громадян.

Розквіт Грецької держави характеризувався державоцентричними поглядами. Арістотель, як один із найвідоміших представників цього періоду, порівнював державу із патріархальною родиною та висував патріархальну теорію її виникнення [27, с. 25]. За Арістотелем, влада правителя — це пряме продовження діяльності батька у сім'ї. Піддані порівнювалися ним із дітьми, а сам правитель, керуючись своїм становищем, займався відповідною правотворчою діяльністю [27, с. 25]. Арістотель розглядав ранні аналоги санкцій

як невід'ємний елемент управлінської діяльності, метою якого було не лише покарання, а й виховання суспільства через постать правителя, що виконував роль «батька». Важливо зазначити, що застосування такого інструментарію базувалося на моральних засадах і здебільшого було спрямоване на відновлення природної справедливості. Водночас становище рабів залишалося особливим, і кожен рабовласник міг самостійно визначати їх права та обов'язки [27, с. 25].

Період занепаду давньогрецької держави характеризувався трансформацією раннях державоцентричних доктрин. Філософ Епікур, як один із видатних мислителів цього періоду, приділяв пріоритетну увагу свободі особистості, незалежно від її соціально-правового статусу [2, с. 12]. Такий підхід виявлявся в організації його філософської школи, доступ до якої мали не лише вільні громадяни чоловічої статі, але також жінки та раби. За Епікуром, право – це своєрідний договір між людьми про взаємну вигоду та безпеку. Бажання людей визначаються через поняття «договір» та «угода». На його думку, навіть справедливість має договірний характер, хоч і мінливий, такий, що залежить від конкретного народу та географічного положення [2, с. 12].

Аналізуючи зазначене, можна припустити, що Епікур критично ставився до дій, які можна порівняти із сучасними економічними чи політичними санкціями. Його філософська доктрина була спрямована на досягнення гармонії та уникнення страждань у суспільстві. У випадках, коли такі дії сприяли досягненню суспільного добробуту, вони могли отримати його схвалення; у протилежному випадку – засудження.

Саме за часів існування давньогрецької держави сталось перше документально зафіксоване давньогрецьким істориком Фукідідом накладення санкцій. У 432 р. до н. е. афінський полководець Перікл заборонив купцям із міста Мегара доступ до ринків та портів Афін, звинувативши мегарців у підтримці свого ідеологічного супротивника – Спарти (Афіни були прообразом демократії, тоді як Спарта – олігархії) [24, с. 11]. Ці економічні обмеження завдали Мегарі значної шкоди та загострили відносини між Афінами і Спартою

[24, с. 11]. Пізніше економічне та ідеологічне протистояння переросло у Пелопоннеську війну (431–404 рр. до н. е.), яка повністю виснажила обидві сторони та завершилась поразкою Афін.

Аналіз періоду античності на прикладі різних етапів розвитку Стародавньої Греції дає змогу виокремити значний вплив ідеологічних і філософських доктрин на формування концепції санкцій. Так, період розквіту давньогрецької держави характеризувався домінуванням державоцентричної ідеології, зокрема беручи до уваги вчення Арістотеля, тоді як період занепаду асоціювався з філософією гармонізації суспільства, запропонованою Епікуром, яка пропагувала невтручання політики в особисте життя громадян. Однак ідеологічний чинник виявився більш значущим. Саме він призвів до першого в історії документально зафіксованого випадку накладення санкцій, які, по суті, вже можна було віднести до категорії міжнародних.

Ідея про перевагу окремої держави над іншими у правовому або політичному аспектах залишається актуальною й у сучасному світі. Це свідчить про те, що, попри значну часову дистанцію, сучасні держави та давньогрецька держава мають спільні риси в аспекті протистояння ідеологій. Водночас сучасні конфлікти трансформувалися у формат протистояння між концепціями «демократії» та «диктатури». Незмінним залишилось активне використання санкційного інструментарію для управління суспільством і тиску на політичних опонентів.

Епоха Середньовіччя (V ст. – початок XVI ст.) становить важливий етап у розвитку поняття санкцій. На відміну від періоду античності, який охоплював здебільшого середземноморські держави, термін «середні віки» застосовується для характеристики значно ширшого регіону. Водночас Середньовіччя слід розглядати як регіональне явище, документальне підтвердження якого обмежується Європою та мусульманськими державами Сходу. З огляду на близьке географічне розташування об'єктом подальшого дослідження обрано Середньовічну Європу.

Зазначений історичний період часто позначають поняттям «темні віки». Така асоціація пояснюється різким контрастом між теїстичним Середньовіччям та гуманістичною античністю. Середньовіччя в Європі характеризувалося виникненням явища феодалізму, чіткою соціальною ієрархією та панівною роллю церкви у житті не лише суспільства, а й держави. Вплив християнства прослідковувався у всіх тогочасних внутрішньодержавних процесах, у тому числі й у правовій сфері. Прикладом такого впливу слугують церковні суди, які формувалися з представників релігійних інституцій.

Відповідно до церковних догматів, право, як і державна влада, має божественне походження. Така концепція отримала значне поширення у вченнях багатьох середньовічних мислителів і державних діячів, серед яких можна виокремити Аврелія Августина, Альберта Великого та Марсілія Падуанського. Одним із найвідоміших представників середньовічної філософсько-правової думки є Фома (або ж Тома) Аквінський. За Фомою Аквінським, право має надприродне божественне походження [27, с. 22]. Сам закон поділяється на три своєрідні «ступені»:

1. Перший – божественний за походженням;
2. Другий – природний, який формується на основі людського розуму та є відображенням божественного порядку;
3. Третій – штучний, створений на основі природного.

Основним і найвищим рівнем права Фома Аквінський визначав божественний закон, джерелом якого є Біблія [27, с. 22]. Його основною функцією є коригування недосконалостей штучно створених людських законів. На думку Аквінського, те, що не забороняється людським законом, має заборонятися божественним. Основні межі існування права Аквінський також вбачав у божественних засадах [27, с. 22].

Ставлення Фоми Аквінського до санкцій було зумовлене його теологічними переконаннями. Він вважав, що санкції є необхідним інструментом

для підтримання порядку у суспільстві, проте вони мають застосовуватись у межах легітимної влади, яка підпорядкована божественному і природному законам. Аналогічно до поглядів Арістотеля та Епікура, подібне покарання, згідно з його доктриною, слід розглядати як засіб виховання суспільства та зміцнення моральних засад. Смертна кара виправдовувалася ним лише як засіб для виняткових випадків, коли це є необхідним для захисту суспільного добробуту.

Розвиток феодалізму у середні віки сприяв формуванню нового правового терміна – «репресалії» [32, с. 53]. Це явище, що мало характер, схожий із сучасними санкціями, виконувало компенсаційну функцію та застосовувалося з метою матеріального відшкодування завданих збитків. Спочатку репресалії були поширені переважно у вузьких соціальних групах. Наприклад, феодалом щодо своїх підлеглих чи однією громадою проти іншої. З часом практика застосування репресалій набула ширшого масштабу, охоплюючи міждержавні відносини. Особливо часто такі заходи спостерігалися у післявоєнні періоди [32, с. 53].

У період Середньовіччя та подальшого Нового часу санкції у міждержавних відносинах виконували функцію своєрідного «засобу самопомоги», який використовувався правителями та їх оточенням [32, с. 52]. Існування постійної загрози нападу сусідніх держав та внутрішні хвилювання могли вплинути на соціальний статус вищезазначених осіб, а у деяких випадках — коштувати їм життя. У зв'язку з цим репресалії посіли важливе місце у політичному інструментарії середньовічних правителів.

Детальне дослідження періоду Середньовіччя дозволяє виокремити характерні риси, які вплинули на розвиток санкцій як суспільно-правового явища. Особливо значним у цей період був вплив теїстичного вчення, яке визначало всі аспекти людської діяльності. Це простежується у працях тогочасних філософів та політичних діячів, зокрема таких, як Фома Аквінський. Поширення феодального устрою сприяло становленню внутрішньодержавних репресалій. Згодом цей інститут набув міжнародного характеру. У сучасний

період феодалізм у своєму первісному значенні був викорінений, залишившись лише у вигляді окремих несуттєвих елементів.

Водночас репресалії зберегли свою актуальність як один із засобів впливу у політичних та правових відносинах між державами. Вони мають певну спорідненість із санкціями, проте суттєво відрізняються від них за метою, правовою природою та сферою застосування. На відміну від санкцій, репресалії є короткостроковим засобом примусу, спрямованим виключно на компенсацію завданих збитків чи припинення протиправних дій з боку іншої держави або, наприклад, іншої громади.

Остання історична епоха, що слугує своєрідною перехідною ланкою між середньовічними репресаліями та процесами формування сучасного інституту санкцій, визначається як Новий час (середина XV ст. – початок XX ст.). У цей період відбулось поступове заміщення теїстичних уявлень Середньовіччя гуманістичними й натуралістичними ідеями. Значну роль у формуванні світу за Нового часу зіграв так званий рух реформаторів, спрямований на подолання домінуючого впливу Католицької церкви.

З огляду на географічну близькість регіону, об'єктом подальшого аналізу дослідження, аналогічно до періоду Середньовіччя, обрано територію Європи. Епоха Нового часу у зазначеному регіоні характеризувалась появою абсолютизму у державному правлінні та першими спробами кодифікації права (зокрема у Німеччині та Франції). Виникли концепції міжнародного права та державного суверенітету. Крім того, епоха Нового часу характеризується інтенсивним розвитком виробничих технологій, впровадженням реформ у галузі освіти і науки, а також формуванням гуманістичного світогляду, що ставив у центр суспільних відносин людську особистість.

Гуманістичний світогляд справив значний вплив на становлення та розвиток правової науки в епоху Нового часу. У зазначений період до порядку денного уперше було внесено проблему індивідуальних прав людини. Прихильниками відповідних ідей виступали видатні філософи Нового часу,

зокрема Дж. Локк, Жан-Жак Руссо та І. Кант. В основі їх теоретичних концепцій лежала ідея природних прав і свобод людини, які, згідно з їх поглядами, є вродженими та невід'ємними [27, с. 22]. На думку вказаних мислителів, позитивне право виникає виключно за умов формування держави на основі суспільного договору. Основною функцією позитивного права вони визначали забезпечення захисту природних прав людини та гарантування їх дотримання. Дана концепція отримала назву природно-правової і робить акцент на ідеологічному та аксіологічному аспектах права [27, с. 22].

Щодо санкцій, філософи Нового часу пропонували різні підходи до їх трактування залежно від домінантних цінностей їх правової доктрини. Дж. Локк наголошував на санкціях як інструменті захисту природних прав та свобод людини. Жан-Жак Руссо трактував санкції як можливість захисту волі та загальних інтересів суспільства. І. Кант підходив до санкцій і покарань із позиції категоричного імперативу – морального закону, який вимагає діяти так, щоб твої дії могли стати універсальним законом.

Відповідно до гуманістичних ідей Нового часу, санкції у цей період зазнали трансформації, набувши нових форм, які відповідали змінам соціально-економічного та політичного контексту. До початку ХХ століття одним із найпоширеніших інструментів санкційного впливу стали мирні блокади – форма економічного тиску, що передбачала обмеження доступу до ресурсів, товарів чи фінансів без застосування військової сили [32, с. 53]. Серед інших визначальних особливостей Нового часу слід виокремити стрімкий розвиток мореплавства та відкриття нових територій, які пізніше ставали колоніальними володіннями провідних європейських держав, таких як Велика Британія та Португалія. У результаті спектр застосування мирних блокад розширився, і виникли морські блокади [34, с. 269]. Блокування морських портів для ввезення та вивезення коштовних заморських товарів завдавало відчутної шкоди економіці розвинених країн, тому морські блокади виявили себе як ефективний санкційний інструмент у тогочасній міжнародній системі.

Розвиток санкційного механізму в епоху Нового часу демонструє адаптацію до нових реалій, основою яких є модернізація усіх сфер людської діяльності, а також гуманістичні та антропоцентричні ідеї. Розвиток концепції індивідуальних природних прав людини став визначальним фактором у трансформації філософських і правових уявлень. Ця концепція отримала обґрунтування у працях провідних мислителів того часу, зокрема Дж. Локка, Жан-Жака Руссо та І. Канта. Вчення зазначених філософів зберігають актуальність і сьогодні, формуючи ідейну основу сучасної теорії прав і свобод людини.

Крім цього, важливими здобутками епохи Нового часу стали поява концепції міжнародного права та перші спроби кодифікації національних правових систем. Ці процеси засвідчують початок формування сучасних правових і міжнародно-правових інституцій. У той самий період спостерігалось розширення економічного та політичного впливу держав за допомогою таких інструментів, як мирні та морські блокади. Ці методи впливу показали високу ефективність і продовжують використовуватися у міжнародній практиці й сьогодні.

Інститут санкцій у його сучасному вигляді, що функціонує в умовах сьогодення, сформувався на початку епохи Новітньої історії. У науковій літературі існує підхід, відповідно до якого період Новітньої історії розглядається у межах Нового часу. Однак, зважаючи на його специфічні соціально-економічні та політико-правові особливості, доцільно виокремлювати його як самостійний хронологічний етап. Початок Новітньої історії традиційно пов'язується із 1914 роком, коли розпочалась Перша світова війна. Даний конфлікт суттєво трансформував підходи до питань глобальної безпеки, захисту прав людини, а також регулювання міжнародних відносин. Унаслідок цього було закладено передумови для формування нових механізмів впливу на держави та суб'єкти міжнародного права, зокрема міжнародних санкцій. Відмінною рисою розвитку санкційного механізму у період Новітньої історії є його глобальний

характер, що контрастує з обмеженою сферою застосування санкцій у попередні історичні епохи. З огляду на це, для проведення проміжного дослідження у межах цієї роботи було обрано увесь політико-географічний простір відповідного періоду, що забезпечує комплексний аналіз трансформації санкційної політики у міжнародному праві.

Новітня історія, як і будь-який інший період, має специфічні риси, зумовлені поглядами тогочасних дослідників і політичних діячів. Вони формувались під впливом двох світових воєн та їх наслідків, що позначилося на розвитку правових теорій. Американський юрист Р. Паунд, один із засновників соціологічної теорії права, наголошував на необхідності вивчати право безпосередньо у дії, аналізуючи його вплив на суспільство [27, с. 24]. На думку дослідника, право виникає із суспільних відносин, а його основою є судова та адміністративна практика, тоді як законодавець лише закріплює правові норми [27, с. 24]. Підхід Паунда до права як соціального інструменту можна застосувати і до санкційного механізму. Він підкреслював важливість урахування соціального контексту у правовому регулюванні, що узгоджується із сучасним розумінням санкцій як засобу впливу на держави та суб'єктів міжнародного права задля досягнення суспільно значущих цілей.

Українські дослідники мали дещо інший погляд на це питання. Одним із них є І. І. Лукашук. Роль санкцій, починаючи з другої половини ХХ ст. і до сучасності, значно зросла через процеси глобалізації [24, с. 11]. Саме на цих процесах дослідник акцентує увагу у своїх працях. Лукашук наголошує на необхідності модернізації міжнародного права під впливом глобалізації. Він також засуджує будь-яку агресію між державами, зокрема агресію Росії проти України, що й нині залишається актуальним [33, с. 169]. Це свідчить не лише про прогресивність поглядів І. І. Лукашука, а й про певну циклічність історії російсько-українських міжнародних відносин. Лукашук розглядав міжнародні санкції як інструмент примусу у міжнародному праві, спрямований на забезпечення дотримання міжнародних норм і підтримання правопорядку. Він

наголошував, що санкції є необхідним елементом міжнародно-правової системи, оскільки правові норми потребують механізмів реалізації, включаючи відповідальність за їх порушення [33, с. 169].

У період Першої та Другої світових війн санкції уперше почали застосовуватись у сучасному розумінні, що зумовило формування інституту міжнародних санкцій. Основним їх призначенням було обмеження діяльності ворожих або переможених держав з метою забезпечення міжнародної безпеки та стабільності [32, с. 54]. Подальше застосування санкцій державами щодо інших суб'єктів міжнародних відносин здебільшого мало превентивний характер і спрямовувалося на підтримку міжнародного миру та правопорядку. Закріплення цього механізму відбулось у низці міжнародно-правових актів, зокрема у фундаментальних документах новостворених міжнародних організацій [32, с. 54]. Одним із ключових нормативних документів, що визначає правові засади застосування міжнародних санкцій, є Статут ООН. Його положення щодо санкційного механізму будуть детально проаналізовані у третьому підрозділі першого розділу даної дослідницької роботи.

Новітня історія є завершальним етапом формування сучасного поняття міжнародних санкцій. Цей період характеризується двома світовими війнами, які суттєво вплинули на суспільство та, відповідно, на розуміння природи й ролі санкцій у міжнародному праві. Значний внесок у розвиток теоретичних підходів до санкцій зробили різні дослідники. Зокрема, американець Р. Паунд акцентував увагу на суспільстві та його захисті, тоді як український науковець І. І. Лукашук розглядав санкції крізь призму глобалізаційних процесів. Воєнний та міжвоєнний періоди стали відправною точкою для формування сучасного санкційного механізму, перетворивши його на один із ключових засобів підтримання міжнародного миру та безпеки. Проте, з огляду на сучасні геополітичні виклики, ефективність санкційного інструменту залишається дискусійним питанням і потребує детального наукового аналізу.

Висновки до підрозділу 1.1.

Формування поняття міжнародних санкцій бере свій початок із часів виникнення перших цивілізацій та продовжується у наші дні. Кожен історичний етап їх розвитку є унікальним за своїм змістовим наповненням. Попри відсутність у давнину чіткого терміну «санкції», комплекс заходів, аналогічних до сучасних санкційних механізмів, активно застосовувався правителями того часу. Міжнародні санкції завжди виступали інструментом реагування на виклики конкретної історичної епохи. Зважаючи на те, що загальна сутність і призначення санкцій як засобу впливу залишаються незмінними ще з античних часів, можна зробити висновок про їх сталість у системі міжнародних відносин. Від моменту становлення людської цивілізації і донині одним із найважливіших викликів залишаються питання війни та миру. Актуальність цих питань зберігається і у сучасному світі.

1.2. Визначення та класифікація міжнародних санкцій

На всіх етапах розвитку міжнародних відносин ключову роль у формуванні глобальної системи безпеки відігравали численні зовнішньо- та внутрішньополітичні процеси. Вони охоплюють практично усі сфери суспільного життя, зокрема політичну, економічну і т. д. Одним із центральних питань, що зберігає актуальність упродовж століть, залишається проблема війни та миру. Протягом останніх років спостерігається зростання рівня загроз міжнародній безпеці. Фіксується збільшення кількості збройних конфліктів, серед яких особливу увагу привертає ескалація російсько-української війни, а також активізація терористичних актів і поширення кібератак на критичну цифрову інфраструктуру.

З метою мінімізації ризиків застосування військової сили міжнародна спільнота, зокрема уряди держав та міжнародні міждержавні організації, вимушені здійснювати перегляд існуючих механізмів забезпечення безпеки. Таким чином, питання міжнародних санкцій, які є найбільш ефективним інструментом політичного та економічного примусу, досі залишається актуальним у безпековому контексті. З огляду на вищезазначене, дослідження сутності та класифікації санкцій є необхідним для подальшого комплексного аналізу їх ефективності у сфері глобальної безпеки.

З огляду на вагомий роль міжнародних санкцій у процесах попередження та врегулювання, зокрема військових конфліктів, це питання набуло значної уваги з боку світової наукової спільноти та було включене до порядку денного міжнародних досліджень. Систематичні наукові дослідження феномену санкцій розпочалися лише наприкінці ХХ ст. Це зумовлено впливом холодної війни, яка спричинила зосередження уваги дослідників на детальному аналізі інших супутніх їй явищ. Водночас окремі концептуальні підходи до визначення міжнародних санкцій формувалися ще задовго до цього періоду. Визначення різних підходів до інтерпретації поняття «санкції» сприяє розробці науково обґрунтованих рекомендацій щодо їх ефективного застосування у міжнародних

відносинах. Так, питанням дослідження міжнародних санкцій займалися такі науковці, як Дж. Вінсент, Е. Гідденс, М. Дугал, Ф. Фелічіано, Дж. Коулман і М. Дойл [24, с. 12].

Термін «санкції» має широкий спектр інтерпретацій, що охоплюють різні аспекти суспільної діяльності. Відповідно до цього підходу, М. Дугал та Ф. Фелічіано визначають санкції як засіб підтримки суспільного порядку шляхом регулювання поведінки індивідів [24, с. 12]. У широкому значенні санкції розглядаються як механізм забезпечення нормативного порядку, тоді як у вузькому значенні вони постають як примусові заходи у відповідь на порушення загальноновизнаних правових норм.

Професор Кембриджського університету Е. Гідденс наводить подібну інтерпретацію зазначеного явища. Згідно з його концепцією, санкції є соціальним феноменом, що спрямований на регулювання суспільних норм та забезпечення їх дотримання [24, с. 12]. Відповідно до цієї теорії, санкційні механізми мають більш виражений соціальний характер, ніж політичний чи правовий. Дж. Коулман вважав, що санкціями можна назвати методи примусу до виконання певних поведінкових норм.

З огляду на викладене вище можна зробити проміжний висновок про те, що поняття «міжнародні санкції» є багатовимірним та характеризується значною концептуальною глибиною, що вплинуло на особливості його сприйняття у науковій спільноті. Доказом цього є достатній спектр авторських інтерпретацій, що засвідчує різноманітність підходів до визначення цього феномену. З іншого боку, надмірна дискусійність питання та можливість авторської інтерпретації відповідно до тієї чи іншої сфери людської діяльності становлять основну проблему у виокремленні загальноприйнятого визначення терміну «міжнародні санкції». Проте, на нашу думку, така ситуація не є недоліком, а навпаки, сприяє подальшому розвитку наукових досліджень у цій галузі і дає змогу розглянути питання під різними кутами.

Різноманітність підходів до визначення та інтерпретації поняття міжнародного санкційного інструменту зумовлює відмінності в його трактуванні державами з різними політичними режимами. Дана розбіжність є особливо виразною при порівнянні визначень, сформованих у демократичних та авторитарних політичних системах. Історично протистояння демократичних і авторитарних цінностей відіграло визначальну роль у формуванні міждержавних відносин, і цей фактор зберігає актуальність у сучасному міжнародному середовищі.

Концептуальні відмінності між цими двома політичними ідеологіями, а також їх чітка антагоністична природа, дають змогу окреслити суттєві розбіжності у підходах до трактування не лише права загалом, а й поняття міжнародних санкцій. З огляду на зазначене, у межах подальшого дослідження здійснено аналіз позицій держав із демократичними та авторитарними політичними режимами щодо концептуального розуміння санкційного інструментарію у політиці та міжнародному праві.

У контексті загальносвітової тенденції до демократизації кількість держав із відповідним політичним режимом значно перевищує кількість авторитарних країн. Наявність демократичного режиму стала ознакою цивілізованості та гуманності не лише окремих держав, а й міжнародних міжурядових організацій, до числа яких входить і ЄС. Європейські країни послідовно впроваджують та просувають демократичні цінності, виступаючи за забезпечення миру і безпеки на глобальному рівні [11, с. 18]. Відповідна політика безпосередньо впливає на інтерпретацію санкційних механізмів. Згідно з офіційним тлумаченням ЄС, санкції є своєрідними «обмежувальними заходами», які застосовуються країнами чи міжнародними організаціями для підтримки міжнародного миру та безпеки [11, с. 18].

Ще одну демократичну інтерпретацію поняття санкцій можна знайти у преамбулі Закону України «Про санкції» [20]. Від моменту проголошення незалежності у 1991 р. й до сьогодні Україна послідовно підтримує демократичні

цінності, що закріплено на конституційному рівні. Це дає підстави розглядати Україну як релевантний приклад для аналізу у межах цього етапу дослідження. У положеннях зазначеного Закону санкції визначаються як інструмент реагування на наявні та потенційні загрози національним інтересам і національній безпеці України [20]. Крім того, законодавство підкреслює, що санкційний механізм є засобом для повноцінного здійснення громадянами України належних їм прав і свобод [20]. Це положення набуває особливої значущості у контексті дослідження протиставлення демократичних та авторитарних режимів.

Країни з авторитарними політичними режимами становлять меншість порівняно з демократичними державами. Враховуючи прямиї антагонізм між авторитарними та демократичними цінностями, цей фактор безпосередньо впливає на інтерпретацію санкцій як інструменту міжнародного впливу з боку авторитарних країн. Як правило, такі інтерпретації суттєво відрізняються від підходів демократичних держав до санкційної політики. Авторитарні режими формують своє відмінне бачення санкцій, використовуючи його для маніпулювання населенням.

Основними характеристиками трактування поняття «санкції» державами з авторитарним політичним режимом є:

1. Позиціонування санкцій як інструменту ведення гібридної війни проти населення даних держав;
2. Утвердження нарративу про те, що санкційна політика спрямована на знищення державності або встановлення зовнішнього контролю над природними ресурсами;
3. Твердження про позитивний вплив санкцій на внутрішній розвиток держави, зокрема на зміцнення економічної самодостатності та незалежності.

Подібне бачення простежується у внутрішній та зовнішній політиці РФ (ідея протистояння Росії «колективному Заходу»), КНДР (концепція внутрішньої

самодостатності «чучхе») та Венесуели (риторика щодо економічної експансії США та захоплення нафтогазових ресурсів країни). У всіх зазначених випадках санкції використовуються як елемент державної пропаганди, спрямованої на підтримку внутрішньополітичної стабільності та зміцнення влади правлячого режиму.

У межах даного дослідження варто також розглянути ідеологію марксизму, яка згодом стала ідеологічною основою для формування політичних режимів цілої низки авторитарних держав та диктатур, зокрема Радянського Союзу. Оскільки на момент утвердження ідеології інститут санкцій ще не був сформований, автори концепції, К. Маркс та Ф. Енгельс, не розглядали санкції як окреме явище [27, с. 23]. Проте їх підхід до економічних та політичних обмежень можна реконструювати на основі загальних положень марксистської теорії про державу, капіталізм і міжнародні відносини.

За Марксом та Енгельсом, право та держава виникли як наслідок класової нерівності, класового розшарування суспільства й матеріальних умов розвитку панівного класу. Значення класових та економічних інтересів у їх концепції є перебільшеним [27, с. 23]. Таким чином, з точки зору марксистів, санкції можна розглядати як інструмент боротьби між буржуазними державами, засіб для придушення революційних настроїв у суспільстві та форму класового гноблення.

Отже, з урахуванням вищевикладеного можна сформулювати проміжний висновок про те, що ключова відмінність у трактуванні міжнародного санкційного інструменту державами з демократичними та авторитарними політичними режимами полягає у розбіжностях щодо його цільового призначення. Більшість держав з авторитарною формою правління розглядають санкції як засіб зовнішнього тиску, спрямований на обмеження їх суверенітету, дестабілізацію економіки та погіршення добробуту населення. Водночас таке трактування нерідко використовується у внутрішньополітичному дискурсі як інструмент пропаганди серед населення. Натомість представники держав із демократичними режимами визначають санкції як інструмент забезпечення

світового миру та безпеки, а також як засіб захисту прав і свобод своїх громадян. Відповідний підхід простежується і у нормативно-правових актах України, що прямо свідчить про її належність до кола демократичних держав.

У науковому дискурсі питання щодо встановлення єдиного загальновизнаного визначення міжнародних санкцій, а також їх класифікації, залишається предметом значних дискусій. Класифікація санкційних механізмів є варіативною та обумовлена сукупністю специфічних критеріїв, відповідно до яких вона здійснюється. При цьому у науковій літературі, а також у нормативно-правових актах, представлено широкий спектр класифікаційних підходів, що свідчить про відсутність усталеного методологічного підходу до цього питання. Для подальшого аналізу та порівняння пропонуємо розглянути декілька з них детальніше.

Першу класифікацію наводить вже згаданий раніше професор Кембріджського університету Е. Гідденс [24, с. 12]. Хоча наукові праці Е. Гідденса здебільшого зосереджені на соціологічних дослідженнях, у них можна виявити й підхід дослідника до класифікації санкційних механізмів. Відповідно до концепції Гідденса, санкції поділяються на формальні та неформальні [24, с. 12]. З огляду на соціологічний характер його досліджень, така класифікація значною мірою стосується суспільних відносин, водночас маючи певне відношення і до міжнародного виміру. Формальні санкції становлять заходи впливу, що застосовуються офіційними інституціями (державними органами, судами, міжнародними організаціями), тоді як неформальні санкції охоплюють заходи, що реалізуються безпосередньо суспільством.

Більш широка класифікація санкційного інструменту міститься у Законі України «Про санкції» [20]. У статті 4 цього Закону наведено широкий перелік санкційних заходів, які творці законодавчого акту позначили як їх класифікацію. До таких заходів віднесено, зокрема, конфіскацію активів, що належать фізичним або юридичним особам, заборону на передачу прав на об'єкти інтелектуальної власності, анулювання офіційних візитів тощо [20]. Водночас,

на нашу думку, зазначений перелік не повною мірою відповідає класичному розумінню класифікації, а швидше є сукупністю можливих санкційних заходів, які можуть бути застосовані. Узагальнюючи положення Закону, можна визначити основні групи санкцій: економічні, санкції у сфері мас-медіа та комунікаційних послуг, політичні, дипломатичні, санкції у сфері культури та міграційні санкції [20].

Українські дослідники також висловлюють свої погляди щодо класифікації міжнародного санкційного інструментарію. Одним із таких науковців є Н. В. Матвійчук, яка у своїх дослідженнях зазначає, що міжнародні санкції можуть застосовуватися у кількох основних вимірах, зокрема дипломатичному, політичному, економічному та військовому [16, с. 35]. Водночас, на її думку, саме економічні санкції мають найбільше значення завдяки своїй масштабності, гнучкості та широкому спектру інструментів впливу. Крім того, економічні санкції є найпоширенішим видом санкційних заходів, що обумовлено їх ефективністю та можливістю довготривалого впливу на об'єкти санкційного тиску [16, с. 35].

Продовжуючи аналіз внеску українських дослідників у розвиток міжнародного права, варто знову звернути увагу на І. І. Лукашука. Його вплив на становлення як міжнародного права у цілому, так і української правової науки зокрема, є надзвичайно значущим і важко піддається переоцінці. Вчений відіграв ключову роль у формуванні нової галузі міжнародного права – права міжнародної відповідальності [33, с. 101]. Дана галузь була створена з метою визначення юридичних наслідків для суб'єктів міжнародного права у разі вчинення ними міжнародно-протиправних діянь або заподіяння шкоди іншому суб'єкту міжнародних правовідносин. Головним механізмом реалізації норм цієї правової галузі Лукашук вбачає саме міжнародні санкції, розглядаючи їх як основний інструмент притягнення до відповідальності та запобігання подальшим порушенням міжнародного права [33, с. 101].

І. І. Лукашук у своїх наукових працях не приділяв достатньої уваги безпосередньо класифікації санкційного інструментарію. Водночас, аналізуючи сферу його досліджень, можна виокремити дві можливі класифікації міжнародних санкцій [33, с. 111]. Перша класифікація ґрунтується на критерії суб'єкта застосування санкцій. Відповідно до цього підходу, санкції поділяються на індивідуальні, що запроваджуються окремими державами, та колективні, які застосовуються міжнародними організаціями. Друга класифікація базується на змісті санкційних заходів. У її межах дослідник розглядає політичні, економічні та військові санкції. Водночас можна зазначити, що дипломатичні санкції Лукашук відносив до ширшої категорії політичних [33, с. 111]. Зазначені підходи до класифікації міжнародних санкцій є актуальними у контексті російсько-українського протистояння. Вони також співвідносяться із позицією дослідника, який однозначно засуджував російську агресію проти України.

Отже, підсумовуючи проміжні результати аналізу класифікації міжнародного санкційного інструментарію, слід зазначити, що, незважаючи на певні відмінності, усі розглянуті вище класифікаційні підходи мають низку спільних рис. До ключових категорій належать політичні, економічні та військові санкції, що є найбільш усталеними та широко застосовуваними у міжнародній практиці. На основі цього можна висунути гіпотезу, що інші види санкцій, зокрема дипломатичні та культурні, не є самостійними категоріями, а радше становлять певні модифікації чи розширення основних трьох фундаментальних груп. Водночас політичні, економічні та військові санкції, хоча й мають визначальний вплив, не можуть повною мірою охопити усі аспекти міжнародних відносин, оскільки є узагальненими категоріями, що лише формують основу санкційного інструментарію.

Міжнародні санкції слід розглядати як інструмент глобального реагування на порушення міжнародного правопорядку, спрямований на забезпечення стабільності та гармонізації суспільних відносин [2, с. 31]. Проте для комплексного аналізу та об'єктивного оцінювання міжнародних процесів

необхідно враховувати усі сфери людської діяльності, що піддаються санкційному впливу. Саме тому класифікація міжнародних санкцій має бути більш деталізованою та включати ширший спектр їх різновидів.

Висновки до підрозділу 1.2.

Підсумовуючи результати аналізу другого підрозділу даної магістерської роботи, слід ще раз акцентувати увагу на дискусійності питання визначення та класифікації міжнародного санкційного інструментарію. У процесі дослідження було розглянуто та проаналізовано низку різних підходів до визначення та класифікації санкцій. Незважаючи на певні розбіжності між ними, всі вони мають спільне концептуальне ядро, яке полягає у тому, що санкції є інструментом регулювання відносин між державами або іншими суб'єктами міжнародного права, а їх застосування охоплює передусім політичну, економічну та військову сфери.

Окрім того, встановлено, що розбіжності у трактуванні міжнародних санкцій значною мірою зумовлені особливостями політичних режимів конкретних держав. У демократичних країнах міжнародні санкції розглядаються як легітимний інструмент підтримки міжнародного миру та безпеки, що сприяє забезпеченню верховенства права у міжнародних відносинах. Натомість в авторитарних державах санкційна політика переважно сприймається як зовнішній виклик або штучний бар'єр, що перешкоджає економічному та політичному розвитку держави. Подібний підхід простежується і в офіційній позиції РФ щодо російсько-української війни, де міжнародні санкції інтерпретуються як політичний інструмент тиску, що використовується західними державами з метою обмеження суверенного розвитку країни.

1.3. Правове регулювання санкційної політики як фактор забезпечення дотримання міжнародних зобов'язань

Сучасний світ характеризується багатовимірною взаємодією політичних, економічних, соціологічних та інших процесів, які, залежно від об'єктивних обставин, можуть чинити різноспрямований вплив на держави та їх взаємовідносини. Зокрема, окремі процеси сприяють зміцненню міжнародного співробітництва та розвитку партнерських відносин між суб'єктами міжнародних відносин, тоді як інші можуть призводити до дестабілізації міжнародного середовища. Наслідком таких процесів нерідко стає зростання напруженості між окремими державами, виникнення збройних або гібридних конфліктів, а в окремих випадках – відкритого протистояння між цілими державними блоками.

З метою запобігання вищезазначеним негативним наслідкам у міжнародній практиці сформовано широкий спектр механізмів впливу, серед яких особливе місце займають міжнародні санкції. Санкційні заходи становлять загальновизнаний інструмент політичного та правового впливу, що ґрунтується на відповідних нормах міжнародного права, закріплених у численних міжнародно-правових актах. Враховуючи значущість санкційного механізму як складової сучасної системи міжнародних відносин, необхідним є детальний аналіз правового регулювання їх застосування, що дозволить сформулювати остаточне і цілісне уявлення про міжнародні санкції як категорію політичної науки.

Міжнародні санкції як інструмент регулювання міжнародних відносин знаходять своє правове обґрунтування не лише у внутрішньому законодавстві окремих держав, а й у нормативно-правовій базі міжнародних міжурядових організацій. Діяльність міжнародних організацій охоплює широкий спектр питань, що стосуються різних сфер суспільного життя, починаючи від економічної і закінчуючи сферою охорони здоров'я. Зважаючи на значну кількість держав-учасниць, нормативно-правове регулювання функціонування

міжнародних організацій має характеризуватися підвищеним рівнем жорсткості та чіткістю процедур. Це також зумовлено ключовою роллю, яку міжнародні організації відіграють у забезпеченні стабільності глобальних процесів, включаючи підтримку міжнародного миру та безпеки. Серед усіх міжнародних міждержавних організацій особливе місце займає ООН, яка є найбільшою та найвпливовішою глобальною інституцією.

ООН, як правонаступницю Ліги Націй, було засновано 24 жовтня 1945 р. З моменту свого заснування ООН стала ключовим регулятором у більшості сфер людської діяльності, зокрема й у застосуванні міжнародних санкцій. Основні положення щодо санкцій закріплені у Статуті ООН, зокрема в його статті 41 [54]. Вона визначає, що Рада Безпеки ООН уповноважена запроваджувати заходи, не пов'язані із застосуванням збройної сили, для виконання своїх рішень. Вона також може закликати держави-члени ООН до їх реалізації [54]. Під зазначеними «заходами» маються на увазі міжнародні санкції, що підтверджується переліком можливих обмежень у кінцевій частині статті. До таких заходів належать часткове або повне припинення економічних зв'язків, транспортного та комунікаційного сполучення, а також повний розрив дипломатичних відносин.

Окрім Статуту ООН, у рамках зазначеної міжнародної організації існують також інші міжнародно-правові акти, що є фундаментальними для застосування міжнародних санкцій. До їх числа належать резолюції Ради Безпеки ООН, яка, як найбільш впливовий орган ООН, має безпосередню здатність впливати на глобальні процеси [50, с. 3–7]. У резолюціях цього органу найчастіше знаходить відображення реакція міжнародного співтовариства на світові події. Зокрема, їх можна розглядати як складову нормативно-правової бази для застосування санкційного механізму. Наприклад, у резолюції 2199 (2015) Ради Безпеки ООН визначено деякі сфери застосування санкцій та заходи, ухвалені щодо них, серед яких торгівля нафтою, охорона культурної спадщини, банківська діяльність, обіг зброї та суміжні галузі, замороження активів тощо [50, с. 3–7].

З огляду на глобальну значущість ООН та її вагомий вплив на світові політичні й економічні процеси, можна висунути гіпотезу щодо практичної ефективності санкційних механізмів, які вона впроваджує. Ці механізми ґрунтуються на чітко визначеній нормативно-правовій базі, імплементовані у національні правові системи держав-членів та охоплюють широкий спектр сфер застосування. Водночас аналіз сучасних міжнародних процесів свідчить про те, що санкційні заходи ООН, подібно до її миротворчих операцій, не завжди демонструють належну ефективність. Це може бути зумовлено не лише своєрідною «застарілістю» самої міжнародної організації, а й комплексом об'єктивних факторів, що впливають на реалізацію санкційного механізму в умовах сучасних глобальних викликів.

Серед міжнародних міждержавних організацій вагоме місце посідає Європейський Союз, який виступає впливовим суб'єктом міжнародних відносин. ЄС є економічним і політичним об'єднанням, що постало правонаступником Європейської спільноти з вугілля та сталі (ЄСВС) і Європейської економічної спільноти (ЄЕС), заснованих у 1951 та 1957 роках відповідно. На відміну від ООН, ЄС має регіональний характер і зосереджує свій вплив на європейському континенті. Застосування санкційних механізмів у межах ЄС здійснюється на основі його установчих документів.

Нормативно-правова база санкційної політики Європейського Союзу ґрунтується на низці ключових документів, які визначають правові засади формування та реалізації відповідних заходів. До них належать Договір про Європейський Союз [38], Лісабонський договір, Глобальна стратегія із зовнішньої політики та політики безпеки Європейського Союзу «Спільне бачення, спільні дії», а також «Основоположні принципи використання запровадження обмежуючих заходів (санкцій)» від 7 червня 2004 року. Зазначені акти відіграють різну роль у регулюванні санкційної політики ЄС.

Зокрема, перші два документи мають фундаментальний та установчий характер, оскільки визначають правовий статус Європейського Союзу як

міжнародної організації та формують загальні принципи його діяльності, включно із санкційною політикою. Водночас останні два міжнародно-правові акти спрямовані на конкретизацію механізмів застосування санкцій як ключового інструменту зовнішньої політики ЄС, що реалізується у межах мирного врегулювання конфліктів. Окрім того, ці документи регламентують взаємозв'язок між санкційною політикою ЄС та санкційними заходами, що запроваджуються іншими міжнародними організаціями, зокрема ООН та ОБСЄ. Пропонуємо розглянути перші два документи детальніше.

Стаття 29 Договору про Європейський Союз містить положення, що регулює процес запровадження санкцій [38]. Відповідно до цієї норми, Рада ЄС ухвалює рішення, які визначають єдину позицію Союзу щодо конкретних питань географічного або тематичного характеру. Водночас держави-члени ЄС зобов'язані забезпечувати відповідність своєї національної політики ухваленим союзним рішенням [38]. Це положення формує засадничий підхід Європейського Союзу до реалізації санкційної політики, а також свідчить про імплементацію відповідних механізмів у правові системи держав-членів, що забезпечує узгодженість дій у межах спільної зовнішньої політики Союзу.

Не менш важливим установчим документом у сфері санкційної політики ЄС є Лісабонський договір, ухвалений 1 грудня 2009 року [1, с. 83]. Цей договір вніс зміни до Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу, зокрема щодо процедури застосування міжнародних санкцій. Лісабонський договір був розроблений з урахуванням еволюції санкційної політики у напрямку так званих «розумних» санкцій. Відповідно до його положень, були запроваджені дві нові норми, що стосуються санкцій проти фізичних та юридичних осіб. Вони закріплені у статтях 75 та 215ДФЄС. Завдяки цьому документу стало можливим запровадження трьох типів санкцій, тоді як до його ухвалення зазначений Договір передбачав лише один тип санкцій, спрямований виключно проти третіх держав [1, с. 83].

Як і у випадку з ООН, ЄС застосовує широкий спектр міжнародних санкцій щодо інших держав. Переважна більшість із них належить до економічних або військових санкцій, спрямованих проти держав-агресорів, терористичних держав, держав-спонсорів тероризму чи суб'єктів, які певним чином порушили норми міжнародного права. Однією з таких держав є Афганістан [15]. Санкційний список Європейського Союзу щодо Афганістану включає заборону на переказ коштів фізичним і юридичним особам, замороження їх активів, обмеження на в'їзд і транзит територією держав-членів ЄС, а також ембарго на постачання зброї.

Ще одним прикладом є Республіка Гаїті, проти якої було введено санкції, що передбачають заборону на переказ коштів та здійснення будь-яких фінансових операцій на користь осіб, пов'язаних із Гаїті. Примітним є той факт, що КНР також певний час перебувала у списку підсанкційних держав ЄС [15]. Санкції щодо КНР були запроваджені у відповідь на грубі порушення прав людини та включали, зокрема, ембарго на постачання зброї. Наразі цей список продовжує поповнюватись згідно із новими міжнародними глобальними викликами.

Попри те, що міжнародні міжурядові організації розглядаються як потужні суб'єкти міжнародних відносин, слід зазначити, що саме держави визнаються основними суб'єктами у системі міжнародних відносин незалежно від сфери їх функціонування. До компетенції національних держав у сфері політики і міжнародного права належить, зокрема, право застосовувати санкційні механізми відповідно до об'єктивних обставин та вимог конкретної ситуації.

Важливим суб'єктом у сфері застосування та коригування міжнародної санкційної політики є США, які поступаються у цьому лише провідним міжнародним організаціям [11, с. 51]. Така роль США зумовлена їх статусом наддержави, що бере активну участь у глобальних політичних процесах. Крім того, вищезазначена держава нерідко позиціонує себе як арбітр у міжнародних відносинах, орієнтуючись на захист принципів справедливості та демократичних

цінностей, що, у свою чергу, є підґрунтям для застосування нею санкцій щодо інших держав.

Основними нормативно-правовими засадами санкційної політики США є Акт про міжнародні надзвичайні економічні повноваження від 1977 р. та Акт про протидію ворогам Америки через санкції від 2017 р. [11, с. 52]. Обидва документи надають президентові США дозвіл на замороження активів, конфіскацію власності та блокування будь-яких фінансових операцій у разі надзвичайної ситуації за кордоном, яка загрожує національній безпеці США. Акт про протидію ворогам Америки через санкції дещо розширює вже зазначені повноваження президента у сфері санкційної політики проти деяких окремих держав [11, с. 52]. Цими державами є РФ, КНДР та Іран. Крім цього, даним Актом було розширено повноваження Конгресу США щодо застосованого головою держави міжнародного санкційного інструменту. Наприклад, Конгрес отримав можливість перегляду рішень президента США щодо зняття санкцій із громадян РФ чи російських компаній. Тобто, відбулось своєрідне врівноваження рівня повноважень.

Проблематика міжнародних санкційних механізмів та особливостей їх застосування набуває особливої актуальності в умовах сучасних геополітичних викликів. Зокрема, це питання є надзвичайно важливим для України, оскільки накладені на державу-агресора санкції можуть відігравати значну роль у забезпеченні збереження українського суверенітету та територіальної цілісності.

Попри те, що загальна ефективність і масштаби застосування міжнародних санкцій залишаються предметом дискусій, особливо з урахуванням останніх глобальних подій та тенденцій до відновлення більш тісних відносин між США та РФ, їх використання у контексті сучасного українського питання видається обґрунтованим. Основною передумовою для такого підходу є відсутність ефективних альтернативних механізмів впливу на державу-агресора, які б не передбачали застосування військової сили. Україна, як і будь-яка інша суверенна

держава, має власну нормативно-правову базу, що регламентує застосування санкційного інструментарію відповідно до національного законодавства.

Одна з ключових нормативно-правових засад застосування міжнародних санкцій Україною закріплена у Законі України «Про санкції» [20]. В його положеннях визначено основну мету використання санкційного механізму, а саме забезпечення суверенного права України на захист власних територій, громадян, національних інтересів та незалежності. Закон також містить положення щодо інших елементів нормативно-правової бази санкційної політики, зокрема Конституції України, міжнародних договорів, ратифікованих державою, та інших нормативно-правових актів [20]. Окрім цього, у Законі регламентовано підстави та принципи запровадження санкцій, їх види, а також процедури перегляду, внесення змін та скасування санкційних заходів. Додатково, у положеннях Закону України «Про санкції» передбачено механізм стягнення активів, що належать суб'єктам, до яких застосовано санкції, а також містяться інші процедурні аспекти реалізації санкційного інструментарію в економічній сфері [20].

Міжнародні санкції розглядаються як один із ключових інструментів забезпечення міжнародного миру та безпеки. Однак ефективність їх застосування залишається предметом наукових дискусій як серед фахівців у галузі політології та міжнародних відносин, так і серед широкої громадськості. Дискусійний характер цього питання обумовлений неоднозначністю реальних наслідків застосування санкційних заходів до тих чи інших держав. З огляду на актуальність зазначеної проблематики для України, а також з метою формування власної емпіричної основи для подальших досліджень у межах даної магістерської кваліфікаційної роботи, об'єктом аналізу безпосереднього впливу міжнародних санкцій на державну економіку було обрано РФ.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) є ключовим індикатором рівня економічного розвитку держави і стабільності її економіки загалом. Для детального аналізу динаміки впливу санкційного інструменту на державну

економіку було обрано показники приросту ВВП Російської Федерації за період 2020–2023 років, наведені в аналітичному дослідженні РЗП “Українська призма” [30, с. 2]. У 2020 р. спостерігався негативний приріст ВВП, який становив -2,7%. У 2021 р. цей показник продемонстрував суттєве зростання до 4,7%. Однак після початку повномасштабного вторгнення на територію України у 2022 р. темпи зростання ВВП РФ знизилися до 2,1% у 2022 р. та 1,9% у 2023 р. [30, с. 2].

Рис. 1.1. Динаміка приросту ВВП РФ у 2020-2023 рр.

Значне зниження темпів приросту ВВП у 2020 р. є закономірним наслідком глобальної економічної кризи, спричиненої пандемією COVID-19, яка негативно вплинула на економіки більшості країн світу. Динаміка ВВП у 2022–2023 рр. свідчить про можливий вплив міжнародних санкцій, запроваджених як засіб економічного тиску на державу-агресора. Водночас варто зазначити, що існують важливі додаткові чинники, які потребують подальшого розгляду у наступних розділах.

Висновки до підрозділу 1.3.

Підсумовуючи викладене вище, можна зазначити, що міжнародні санкції як інструмент здійснення впливу на держави без застосування військової сили мають чітку нормативно-правову основу, яка визначає порядок їх запровадження та функціонування. Правові засади застосування санкцій, а також відповідні аспекти їх використання (цільове спрямування, механізми імплементації, специфічні особливості) регламентуються нормативно-правовими актами як окремих національних держав, так і міжнародних міжурядових організацій. Аналіз розглянутих нормативно-правових актів свідчить про те, що санкції є інструментом мирної зовнішньої політики держав та міждержавних об'єднань, що дотримуються принципів міжнародного права. Вони розглядаються як один з найефективніших засобів впливу на суб'єкти міжнародних відносин з метою забезпечення дотримання міжнародних норм та принципів.

Висновки до розділу 1

Міжнародні санкції є складним, багатограним і водночас динамічним явищем, що охоплює широкий спектр суспільних відносин та виконує низку важливих функцій у системі глобального врегулювання міжнародних процесів. У сучасному світі вони виступають не лише реакцією на порушення міжнародного права, а й інструментом превентивного впливу, спрямованого на підтримку міжнародного миру, стабільності та безпеки. Санкційні механізми поєднують у собі ознаки правового, політичного, економічного та соціального регулятора, утворюючи єдину систему засобів тиску, що забезпечує реалізацію колективної волі міжнародної спільноти.

З огляду на аналіз наукових джерел і практики застосування, можна стверджувати, що найвагомійший вплив санкції чинять саме у політичній та юридичній площинах. У політичному вимірі вони виступають інструментом дипломатичного тиску, спрямованого на зміну поведінки держави-порушника без прямого застосування військової сили. За допомогою санкцій міжнародна спільнота демонструє єдність у ставленні до порушення міжнародного порядку, засвідчуючи прихильність до принципів верховенства права та суверенної рівності держав.

У юридичному аспекті міжнародні санкції мають чітке нормативно-правове підґрунтя. Їх застосування регламентується положеннями Статуту ООН, міжнародними договорами, резолюціями Ради Безпеки та іншими міжнародно-правовими актами. Вони виступають формою колективної відповідальності за порушення міжнародних зобов'язань, забезпечуючи дотримання міжнародного права шляхом запровадження економічних, політичних, дипломатичних або інших обмежувальних заходів. З політико-правової точки зору, санкції є своєрідним індикатором ефективності міжнародної системи безпеки, а також засобом підтримки міжнародного правопорядку.

РОЗДІЛ II

ЕВОЛЮЦІЯ МІЖНАРОДНИХ САНКЦІЙ У XXI СТ.: ВІД ІНСТРУМЕНТУ ДИПЛОМАТИЧНОГО ТИСКУ ДО БАГАТОВИМІРНОГО МЕХАНІЗМУ

2.1. Формування і розвиток нових різновидів санкцій

Сучасні норми міжнародного права, що регулюють застосування міжнародних санкцій різних видів, мають історичні витоки, які слід шукати у практиці взаємовідносин між окремими індивідами, народами та державами, що існувала задовго до формалізації концепції міжнародного права як окремої правової системи [32, с. 52]. Історичний розвиток механізмів міжнародних санкцій охоплює тривалий період, що налічує декілька тисячоліть і включає основні етапи еволюції світової цивілізації, зокрема епоху Античності, Середньовіччя та Нового часу. Водночас прогрес людства і трансформація міжнародних відносин зумовили суттєві зміни у підходах до застосування санкційних заходів.

З розвитком суспільних інститутів та ускладненням структури міжнародних відносин зростає потреба у вдосконаленні механізмів правового регулювання, зокрема шляхом запровадження міжнародних санкцій як інструменту впливу на держави та інших суб'єктів міжнародного права в умовах нових глобальних викликів. На сучасному етапі розвитку міжнародного співтовариства санкції застосовуються не лише у політичній, військовій або економічній площині, а й у контексті регулювання діяльності у таких сферах, як охорона довкілля, забезпечення соціальної справедливості, захист прав людини тощо. Це обумовлює розширення функціонального призначення санкцій та їх інтеграцію до системи комплексних заходів міжнародно-правового впливу.

З метою формування теоретико-методологічного підґрунтя для подальшого дослідження особливостей генезису, функціонування та механізмів застосування новітніх форм міжнародних санкцій, доцільним є проведення

детального аналізу окремих, найбільш репрезентативних їх різновидів. У межах даного етапу дослідження було обґрунтовано доцільність вивчення трьох основних категорій санкційних заходів, застосування яких набуло особливої актуальності на початку ХХІ ст. Зокрема, йдеться про міжнародні санкції у сфері захисту прав людини, забезпечення охорони об'єктів культурної спадщини та санкції у сфері кібербезпеки.

Вибір зазначених напрямів обумовлений їх значущістю для сучасної системи міжнародних відносин, а також здатністю відобразити пріоритетні напрями діяльності міжнародної спільноти у контексті захисту загальнолюдських цінностей та безпеки. Представлений перелік сфер санкційного впливу може бути розглянутий як своєрідний індикатор трансформації системи міжнародного права, що пристосовується до нових викликів і загроз глобального масштабу.

У наш час, поряд із викликами, пов'язаними з питаннями війни та миру, зростанням міжнародної напруги й економічною нестабільністю, особливої актуальності набуває проблема забезпечення та захисту прав людини [2, с. 36]. Ці процеси відбуваються на тлі поступової гуманізації міжнародного права, що відображає еволюцію його природи як специфічної сфери суспільних відносин. Трансформація міжнародно-правового регулювання під впливом концепції прав людини є переконливим свідченням їх вагомого впливу не лише на розвиток правової системи, а й на функціонування міжнародної спільноти у цілому [2, с. 36].

Вказані зміни свідчать про вступ людства у новий етап розвитку цивілізації, в основу якого покладено принципи пріоритетності людини та загальнолюдських цінностей, таких як свобода слова та волі, справедливості тощо. Проте саме ці обставини зумовили виникнення нових глобальних викликів, ефективне реагування на які вимагає застосування різноманітних міжнародно-правових механізмів, зокрема інструментів санкційного впливу. З огляду на зазначене, доцільним є розгляд основних чинників, що обумовили

становлення та розвиток цієї сфери регулювання міжнародного санкційного інструменту.

Як і у більшості сучасних сфер суспільної діяльності, концептуальні засади сучасного розуміння прав людини та механізмів їх захисту були сформовані у період так званого інтербеллуму. Зазвичай цим терміном позначається проміжок часу між Першою та Другою світовими війнами. Водночас комплексне опрацювання проблематики прав людини на міжнародному рівні розпочалося лише після завершення Другої світової війни. Саме глобальний збройний конфлікт другої половини ХХ ст. став ключовим чинником, що зумовив переосмислення міжнародною спільнотою ролі та значення окремої особистості у системі суспільних відносин. Масштабні людські втрати, спричинені війною, стали потужним стимулом для формування уявлення про людське життя та невід'ємні права людини як найвищі цінності, що мають бути захищені на рівні кожної окремої держави та світової спільноти загалом. З метою забезпечення належного захисту зазначених прав та свобод постала необхідність у створенні нової системи правових механізмів, спроможних комплексно регулювати питання, пов'язані з попередженням та припиненням порушень прав людини, а також передбачати юридичні наслідки вчинення відповідних протиправних діянь.

Основною міжнародною міжурядовою організацією, що здійснює комплексне регулювання практично усіх сфер міжнародних відносин, зокрема у сфері захисту прав людини, стала ООН. У структурі ООН функціонує спеціалізований орган – Рада ООН з прав людини, що здійснює моніторинг та сприяє реалізації міжнародних стандартів у сфері прав людини. Поряд із діяльністю зазначеного органу, постійний контроль за дотриманням прав людини забезпечується низкою міжнародних судових інституцій. До них належать Європейський суд з прав людини, Міжамериканський суд з прав людини та Африканський суд з прав людини та правосуддя. Зазначені органи

здійснюють юрисдикцію відповідно до своїх регіональних механізмів, забезпечуючи захист прав і свобод особи на відповідних континентах.

Одним із ключових міжнародно-правових документів у сфері захисту прав людини стала Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року (Європейська конвенція з прав людини). Вказаний міжнародно-правовий акт заклав основу для формування сучасних механізмів захисту прав людини у європейському регіоні. Сфера захисту прав людини на міжнародному рівні регулюється за аналогією з іншими галузями міжнародного права, з використанням притаманних їм правових інструментів. Окрім застосування класичних заходів кримінально-правового впливу, зокрема позбавлення волі осіб, винних у вчиненні злочинів проти прав людини, важливе місце серед засобів забезпечення дотримання міжнародних стандартів займає санкційний механізм. До таких заходів відносяться, зокрема, конфіскація майна, замороження активів, заборона на здійснення підприємницької діяльності тощо.

Боротьба за забезпечення та захист прав людини на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин набула характеру одного з провідних глобальних мегатрендів. З метою підвищення ефективності механізмів правового регулювання у цій сфері постійно здійснюється розробка нових міжнародно-правових норм, а також удосконалення чинних правових положень. Проте, при детальному аналізі зазначеної проблематики, простежується тенденція, відповідно до якої позиціонування держави як активного захисника загальнолюдських прав і свобод перетворюється на важливий елемент формування її міжнародного іміджу [24, с. 20–21]. Такий статус стає своєрідним індикатором рівня політичної зрілості держави та її престижу серед демократичних і цивілізованих країн.

Яскравим прикладом реалізації зазначеної тенденції є запровадження ембарго на постачання озброєнь під час збройних конфліктів, що розглядається не лише як захід міжнародного правового впливу, а й як демонстрація прихильності відповідної держави до міжнародних стандартів захисту прав

людини. Формування подібного іміджу сприяє зміцненню економічних позицій держави у міжнародному середовищі та розглядається як одна з ключових складових концепції «розумної сили», запропонованої Дж. Наєм [24, с. 20–21]. Таким чином, можна зробити висновок, що зростаюча увага міжнародної спільноти до питань захисту прав людини, попри її первинну ідеологічну мотивацію, має також суттєву прагматичну складову, пов'язану з матеріальними та політичними інтересами держав. Водночас це створює додаткові стимули для подальшого розвитку міжнародно-правових механізмів у зазначеній сфері, що забезпечує підвищений рівень гарантій.

Аналогічно до застосування санкційних механізмів у сфері захисту прав людини, відповідні заходи у галузі охорони культурної спадщини також набули широкого розповсюдження у міжнародній практиці. Питання запобігання та протидії незаконному переміщенню через державні кордони об'єктів культурної та історичної спадщини охоплює практично усі країни світу та становить одну з ключових складових спільної міжнародної політики у сфері культурного співробітництва [31, с. 454]. Історичний аналіз свідчить, що проблема збереження культурної спадщини має глибокі історичні корені, оскільки майже кожен збройний конфлікт, супроводжуваний окупацією територій, призводив до систематичного розграбування та вивезення культурних та історичних цінностей. Поряд із захистом прав людини, питання забезпечення збереження культурної спадщини отримало особливу актуальність у період між Першою та Другою світовими війнами, а також у післявоєнний період.

Культурна спадщина розглядається як складова «генетичного коду» будь-якої нації, що зумовлює підвищену увагу до проблеми її збереження та захисту у сучасних умовах. Це, у свою чергу, обумовлює необхідність розробки та впровадження ефективних міжнародно-правових актів, спрямованих на забезпечення належного рівня охорони та захисту культурних цінностей у глобальному вимірі.

ООН є універсальною міжнародною організацією, оскільки її діяльність охоплює практично усі сфери людського життя. Окрім захисту прав людини вона також опікується і питаннями збереження та захисту культурної, історичної та природної спадщини країн світу. А саме, цю роль виконує один із її підрозділів під назвою ЮНЕСКО. Відбувається це шляхом занесення відповідних об'єктів до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, що має гарантувати їм повний захист від руйнування та розграбування. Окрім створення списку об'єктів всесвітньої культурної, історичної та природної спадщини, ЮНЕСКО також регулює дане питання за допомогою відповідних конвенцій, однією з яких є так звана Конвенція ЮНЕСКО про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності від 1970 р.

Однак систематичне застосування заходів покарання щодо порушників міжнародного режиму захисту культурної спадщини почалось ще у 1954 р. після прийняття Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту. Вона є своєрідною основою для розроблених у подальшому аналогічних міжнародно-правових актів. Як і у більшості випадків, цим покаранням є міжнародні санкції, які можуть застосовуватись як до окремих фізичних та юридичних осіб, так і до певних організацій та підприємств. З усіх наведених у першому розділі даної роботи класифікацій, застосовуються переважно економічні санкції (замороження активів, стягнення грошових штрафів тощо). Проте, як можна побачити із сьогоденних реалій, ефективність санкційного інструменту у сфері охорони культурної спадщини є сумнівною.

В останні десятиліття питання охорони об'єктів культурної спадщини набуло особливої актуальності, що зумовлено зростанням кількості міждержавних конфліктів різного характеру та масштабу. Подібно до минулих історичних періодів, сучасні воєнні дії супроводжуються систематичним розграбуванням, пошкодженням або повним знищенням об'єктів культурної та історичної цінності. У зв'язку з цим міжнародне співтовариство здійснює

активну правотворчу діяльність, спрямовану на розробку та удосконалення міжнародно-правових актів у сфері охорони культурної спадщини, адаптуючи відповідні правові механізми до викликів сучасності.

Однак навіть поверхневий аналіз окремих практичних ситуацій, що характеризуються порушеннями норм міжнародного права у зазначеній сфері, свідчить про наявність низки суттєвих проблем. Зокрема, міжнародно-правові санкції, які застосовуються до суб'єктів, що вчинили порушення міжнародних зобов'язань щодо охорони культурної спадщини, в окремих випадках виявляються недостатньо ефективними. Це, у свою чергу, дає підстави зробити висновок про те, що обмежена результативність механізмів санкційного впливу спостерігається не лише у політичній, економічній чи військовій сферах, а й у контексті забезпечення належного правового захисту об'єктів культурної спадщини в умовах сучасних збройних конфліктів. Детальніше дане питання буде розглянуто у наступних підрозділах даної дослідницької роботи.

Однією з найновіших сфер застосування міжнародно-правових санкцій у сучасних умовах є забезпечення кібербезпеки на глобальному рівні. Стрімкий розвиток інформаційних технологій, який розпочався у 40-х роках ХХ ст., ознаменував початок епохи створення комп'ютерної техніки та подальшого вдосконалення засобів комунікації. Однак разом із поступом технологічного прогресу суттєво розширилося і коло потенційних загроз, що становлять небезпеку для міжнародної безпеки та стабільності.

Сучасний етап науково-технічного та інформаційного розвитку зумовив виникнення якісно нових видів загроз, а також підвищення інтенсивності існуючих ризиків [25, с. 310]. До найбільш значущих із них належать явища кібертероризму та кібератак, спрямованих на об'єкти критичної цифрової інфраструктури, зокрема на бази даних державних органів, інформаційні системи банків та інші стратегічно важливі цифрові ресурси [25, с. 310]. У зв'язку з цим міжнародним співтовариством визнається необхідність формування та систематичного оновлення комплексної нормативно-правової

бази, здатної ефективно регулювати питання протидії загрозам у кіберпросторі та забезпечувати належний рівень міжнародної кібербезпеки.

З огляду на виняткову новизну сфери забезпечення кібербезпеки, на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин відсутній окремий суб'єкт, який би виконував функції глобального координатора або ніс повну відповідальність за гарантування кібербезпеки на міжнародному рівні. Разом із тим, беручи до уваги один із ключових аспектів цієї сфери (протидію кіберзлочинності), доцільно виокремити діяльність таких міжнародних організацій, як Міжнародна організація кримінальної поліції (INTERPOL) та Агентство Європейського Союзу з кібербезпеки (ENISA), які здійснюють координацію та впроваджують заходи у межах власної компетенції з метою забезпечення безпеки кіберпростору.

Варто підкреслити, що нормативно-правове регулювання у сфері кібербезпеки, з урахуванням її специфіки та стрімкого розвитку, формувалося виключно у XXI ст. Цей факт є об'єктивним свідченням інноваційності та відносної новизни зазначеної сфери суспільних відносин. Першим і найбільш значущим міжнародно-правовим актом у сфері боротьби з кіберзлочинністю слід вважати Конвенцію про кіберзлочинність, підписану у м. Будапешт у 2001 р. Вона набула широкої підтримки та була ратифікована понад 60 державами. Застосування механізмів санкційного впливу щодо суб'єктів кіберзлочинної діяльності відбувається за аналогією з іншими формами транснаціональної злочинності. Однак суттєвою відмінністю є підвищена складність ідентифікації конкретних осіб або організацій, що діють у кіберпросторі, з огляду на специфіку інформаційно-комунікаційних технологій та можливості приховування джерела протиправної діяльності.

Поняття кіберпростору було інтегровано у різні сфери суспільної діяльності відносно нещодавно. Сфера забезпечення кібербезпеки, з огляду на її хронологічні рамки становлення, належить до числа найбільш новітніх напрямів діяльності міжнародного співтовариства та окремих держав. Її активний

розвиток розпочався лише на початку ХХІ століття, що, у свою чергу, зумовлено інтенсивним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та зростанням рівня інтеграції цифрових процесів у різні сфери життєдіяльності людини. З одного боку, вказана тенденція є проявом поступального науково-технічного прогресу та демонструє спроможність людства оперативно реагувати на принципово нові виклики, що виникають у процесі розвитку цифрового суспільства.

З іншого боку, новизна сфери забезпечення кібербезпеки обумовлює наявність низки суттєвих проблем, що зумовлені недостатнім досвідом правового регулювання та організації ефективної протидії кіберзагрозам. У зв'язку з цим у процесі вироблення механізмів забезпечення кібербезпеки спостерігається застосування емпіричних підходів, що ґрунтуються на методі проб і помилок, який у даних умовах виявляється малоефективним. Це пов'язано з високою динамікою розвитку інформаційних технологій, що, у свою чергу, сприяє постійному вдосконаленню інструментів і методів вчинення кіберзлочинів. Таким чином, можна зробити висновок, що міжнародна спільнота наразі демонструє певний рівень ефективності у протидії кіберзагрозам, однак сфера забезпечення кібербезпеки як окремий напрям людської діяльності досі перебуває на стадії формування та активного розвитку.

Висновки до підрозділу 2.1.

Починаючи з другої половини ХХ ст., спостерігається суттєве зростання якості та ефективності застосування міжнародних санкцій як інструмента регулювання міжнародних відносин, що зумовлено, зокрема, покращенням механізмів координації дій між державами [34, с. 271-272]. Паралельно із цим процесом відбувається формування якісно нових сфер суспільних відносин, у межах яких санкції так само починають відігравати роль одного з основних механізмів впливу та регулювання [34, с. 271-272]. Виникнення зазначених сфер, а також їх динамічний розвиток, як правило, зумовлені або глобальними

потрясіннями, спричиненими Першою та Другою світовими війнами, або наслідками інтенсивного науково-технічного прогресу.

У кожному із зазначених випадків формування нових сфер застосування санкційного інструментарію є свідченням еволюційного розвитку міжнародної спільноти, її здатності до адаптації та відповідного реагування на сучасні виклики. Водночас, беручи до уваги відносну новизну зазначених вище сфер, ефективність застосування санкційних заходів у їх межах є меншою порівняно з традиційними галузями міжнародних відносин, такими як економічна та політична сфери. Проте навіть за таких умов можна констатувати наявність певних позитивних результатів від використання міжнародних санкцій як інструменту регулювання та впливу, що буде проаналізовано у подальших підрозділах даної роботи.

2.2. Виклики, пов'язані з еволюцією міжнародних санкцій та способи їм протидіяти

Сучасний етап розвитку людської цивілізації характеризується виникненням нових сфер суспільної діяльності, які є нетиповими для попередніх історичних періодів. Зокрема, йдеться про такі сфери, як культура, екологія, захист прав людини тощо. З одного боку, поява цих напрямів свідчить про поступальний розвиток суспільства, з іншого – новизна та недостатня нормативно-правова база їх регулювання зумовлюють значні труднощі у сфері їх подальшого розвитку та правового забезпечення. З огляду на зазначене, постає необхідність створення відповідного інструментарію для правового регулювання сучасних сфер суспільної діяльності. Одним із ключових механізмів у цьому контексті є міжнародні санкції, що виступають реакцією міжнародної спільноти на сучасні глобальні виклики. Проте ефективність їх застосування залишається дискусійним питанням і потребує комплексного наукового аналізу.

Для формування наукового підґрунтя з метою подальшого аналізу застосування міжнародних санкцій у сучасних сферах міжнародно-правового регулювання на основі конкретних прикладів доцільним є розгляд запропонованої нижче моделі взаємодії різних елементів суспільної реальності. Дана модель, що отримала робочу назву «виклик-відповідь», сприятиме глибшому розумінню досліджуваної проблематики, а також забезпечить можливість порівняння змісту та сутності вищезгаданих проблем із рішеннями, ухваленими основними суб'єктами міжнародних відносин.

Актуальність проблематики захисту прав людини зумовлюється численними викликами, що виникають у сучасному суспільстві. Захист прав людини є одним із визначальних напрямів діяльності держави, яка прагне утвердитися як цивілізована та правова. Відповідно, імідж держави як гаранта прав і свобод людини є важливим чинником її міжнародного сприйняття. З огляду на глобальні тенденції, захист прав людини набув статусу світового

мегатренду. Однак це не гарантує їх ефективного дотримання навіть у тих випадках, коли порушення є очевидними.

Сучасна практика захисту прав людини стикається з низкою викликів, серед яких расова дискримінація, незаконне затримання та утримання осіб, катування, рабство, а також порушення прав мігрантів і біженців. Остання проблема є особливо актуальною для країн Європи у зв'язку зі збройним конфліктом на території України, що спричинило масову міграцію біженців у різні країни світу [29, с. 391]. Причому слід зазначити, що це стосується не тільки українського питання. Практика переслідування біженців є досить частим явищем і навіть у наші дні все ще залишається серйозним порушенням міжнародного права у сфері прав людини [29, с. 391].

Окремим викликом є реакція держав на факти порушень прав людини [47, с. 429]. Правопорушники та держави, громадянами яких вони є, зазнають міжнародних санкцій або навіть військових заходів впливу. Однак ефективність таких заходів не завжди є достатньою. Досить часто механізми відповідальності застосовуються вибірково, що обумовлено геополітичними інтересами та рівнем впливовості держав, а не лише тяжкістю правопорушень [47, с. 429]. Подібна ситуація простежується і у контексті порушення прав жертв російсько-української війни.

Відповіддю на зазначені виклики є комплекс міжнародно-правових актів, законодавчих ініціатив та програмних документів. Найбільш вагомими та відомими серед звичайних громадян є нормативно-правові акти та програми, ухвалені міжнародними організаціями. Окрім ООН, яка здійснює вплив на більшість сфер суспільного розвитку, особливу роль у механізмі захисту прав людини відіграє ЄС. Зокрема, 7 грудня 2020 р. Рада ЄС ухвалила рішення та регламент, якими запроваджено глобальний режим санкцій за порушення прав людини [40]. Дана система передбачає санкційні заходи щодо таких злочинів проти людяності, як геноцид, катування, рабство, свавільні арешти тощо. Запроваджені обмежувальні заходи включають заборону на в'їзд до країн ЄС для

фізичних осіб, заморожування фінансових активів фізичних та юридичних осіб, а також заборону на прямі чи опосередковані фінансові операції з підсанкційними особами для суб'єктів, що знаходяться під юрисдикцією ЄС на його території [40].

Серед окремих держав, що здійснюють активну діяльність у сфері боротьби за права людини, важливу роль відіграють США. Упродовж тривалого часу США позиціонують себе як провідну демократичну державу, що приділяє значну увагу питанням захисту прав людини на міжнародному рівні. З метою реалізації даної політики було запроваджено міжнародно-правовий механізм під назвою Глобальна програма санкцій Магнітського (Global Magnitsky, GloMag) [53]. Зазначена програма передбачає застосування цільових санкцій, спрямованих на боротьбу з грубими порушеннями прав людини та корупційною діяльністю.

Санкційні заходи у межах програми включають заборону на в'їзд на територію США, замороження фінансових активів правопорушників, обмеження щодо отримання та продовження американської візи, блокування доступу до фінансових ресурсів США та американських активів, а також заборону на здійснення будь-яких фінансових операцій між громадянами США та підсанкційними особами [53]. Програма визначає такі основні категорії правопорушень у сфері прав людини, як умисні вбивства, застосування катувань, незаконні затримання, гендерно зумовлене насильство, торгівля людьми тощо [53].

Отже, серед ключових викликів сучасної системи захисту прав людини слід виокремити необхідність продовження боротьби з найбільш тяжкими порушеннями, такими як катування, рабство та інші форми нелюдського поводження, які у XXI ст. набули нових модифікацій. Зокрема, розвинулись нові механізми та схеми реалізації подібних протиправних дій, що ускладнює їх виявлення та попередження. Важливим фактором у контексті забезпечення прав людини залишається також ставлення як окремих держав, так і міжнародної

спільноти до фактів правопорушень. Впроваджені міжнародні програми та механізми спрямовані на подолання зазначених викликів і передбачають їх обов'язковість або доступність для застосування усіма державами. Теоретично, це має сприяти усуненню елементів вибіркової політики та забезпеченню ефективного і гнучкого інструментарію для боротьби з порушеннями прав людини.

Культурна спадщина є невід'ємною складовою національної ідентичності кожного народу та відіграє ключову роль у збереженні історичної пам'яті. Проте, аналогічно до сфери захисту прав людини, механізми охорони культурної спадщини зазнають значного впливу з боку суспільних, економічних та політичних чинників [14, с. 4]. Категорія «культурна спадщина» охоплює широкий спектр елементів, зокрема матеріальні та нематеріальні аспекти, що сприяють формуванню національної ідентичності та збереженню історичних територій. Особливе значення у цьому контексті має захист нематеріальної культурної спадщини, яка включає мову, традиції, релігійні вірування тощо [14, с. 4]. Однак, найсуттєвіший деструктивний вплив на об'єкти культурної спадщини справляють незаконні дії людини, збройні конфлікти, терористичні акти та інші форми цілеспрямованого або непрямого втручання.

Серед основних викликів сучасного етапу розвитку системи охорони культурної спадщини слід виокремити фізичне пошкодження культурних цінностей унаслідок воєнних дій, їх незаконне переміщення та контрабанду, нелегальні археологічні розкопки, а також некваліфіковане або незаконне втручання у процес реставрації. Вказані загрози потребують комплексного підходу до розробки ефективних механізмів охорони та збереження культурної спадщини у глобальному та національному контекстах.

Для розгляду доцільним є повторне звернення до Конвенції ЮНЕСКО 1970 р. про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності, яка була розглянута у попередньому підрозділі [36]. Цей міжнародно-правовий акт є

одним із фундаментальних документів у сфері охорони культурної спадщини, оскільки містить основні визначення та встановлює механізми вирішення відповідних правових проблем. Одним із ключових нововведень, спрямованих на забезпечення належного рівня безпеки елементів культурної спадщини, є превентивний механізм у формі експортного сертифіката. Наявність такого документа підтверджує легальність переміщення відповідного об'єкта через державний кордон [36].

Положення Конвенції поширюються на широкий спектр об'єктів культурної спадщини, зокрема зразки флори та фауни, археологічні артефакти, філателістичні матеріали, антикварні меблі, музичні інструменти, художні твори тощо [36]. Відповідно до положень цього міжнародного правового акту, держави-учасниці зобов'язані впровадити кримінальні або адміністративні санкції щодо осіб, які вчиняють правопорушення у сфері незаконного обігу культурних цінностей. Крім того, окремі країни доповнили передбачені заходи додатковими механізмами контролю, зокрема щодо запобігання нелегальним археологічним розкопкам [36].

У контексті національного законодавства Україна також має відповідну нормативно-правову базу, спрямовану на охорону культурної спадщини. Актуальність цієї проблематики для української держави зумовлена значними втратами культурних пам'яток унаслідок повномасштабного військового вторгнення РФ, що триває протягом останніх чотирьох років. За цей період було пошкоджено або повністю знищено значну кількість об'єктів культурної спадщини. На внутрішньодержавному рівні питання охорони культурної спадщини врегульовується Законом України «Про охорону культурної спадщини» [19]. Цей нормативно-правовий акт визначає правові засади захисту та збереження культурних цінностей і регламентує відповідальність за правопорушення у цій сфері. Зокрема, до таких правопорушень відносяться незаконне проведення робіт на об'єктах культурної спадщини, умисне знищення або руйнування таких об'єктів, порушення встановленого режиму використання

пам'яток, проведення ремонтних чи реставраційних робіт без відповідного дозволу, а також ухилення від укладення охоронних договорів [19]. За порушення встановленого режиму охорони об'єктів культурної спадщини передбачено адміністративні та фінансові санкції, включаючи штрафи. У випадку вчинення особливо тяжких правопорушень можливе застосування кримінального покарання у вигляді позбавлення волі [19].

Отже, можна підсумувати дану підтему, що ключовими сучасними викликами у сфері охорони культурної спадщини є фізичний вплив на об'єкти з їх подальшим пошкодженням або знищенням. Для запобігання таким порушенням впроваджуються як міжнародні, так і національні нормативно-правові акти. Відмінністю правового регулювання у цій сфері від механізмів захисту прав людини є переважне застосування фінансових санкцій щодо фізичних осіб або громадських організацій, які вчинили відповідні правопорушення. Це пояснюється тим, що наприклад контрабандою культурних цінностей найчастіше займаються громадяни тієї ж держави, на території якої розташовані відповідні об'єкти. Водночас у разі, якщо до правопорушення причетна інша держава або її громадяни, до фінансових санкцій можуть бути додані додаткові заходи, зокрема економічні обмеження, заборона на в'їзд до країни, що постраждала, а також заборона на здійснення діяльності на її території.

Аналізуючи сучасні тенденції правового регулювання кіберпростору, необхідно визначити основні чинники, що спричинили виникнення актуальних загроз у цій сфері. З розвитком цифрових технологій значна частина суспільних процесів поступово переходить у кіберпростір. Теоретично це сприяє оптимізації життєдіяльності людини, зокрема шляхом скорочення часових та ресурсних витрат [13, с. 94]. Водночас цифровізація відкрила можливості для нової категорії правопорушників – кіберзлочинців. В умовах активної цифрової трансформації суспільства забезпечення державної безпеки вимагає впровадження ефективних механізмів правового регулювання, оскільки

кіберпростір формує новий вимір конфронтації [7]. Однією з ключових загроз у сфері кібербезпеки є порушення конфіденційності приватної або державної інформації [26, с. 314]. Крім того, до основних кіберзагроз відносяться вчинення традиційних злочинів у цифровому середовищі, хакерські атаки, мотивовані політичними цілями, деструктивний вплив на військову та цивільну критично важливу цифрову інфраструктуру, збір конфіденційних даних, а також здійснення шпигунської діяльності в інтересах держав або транснаціональних корпорацій [6, с. 3].

Попри відносну новизну сфери кібербезпеки як суспільного явища, правове регулювання цього напрямку охоплює широкий спектр нормативно-правових актів, що варіюються від національних до міжнародних або змішаних (тих, що ухвалені окремими державами, але мають застосування у міжнародному середовищі). Продовжуючи розгляд національного законодавства України, важливим її нормативним актом у сфері кібербезпеки є Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки» [18]. Його особливістю є загальний установчий характер без детального розгляду конкретних прикладів правопорушень або механізмів їх врегулювання. Даний закон визначає загальні принципи забезпечення кібербезпеки, а також встановлює відповідальність за порушення у цій сфері [18].

Більш деталізовані положення щодо юридичної відповідальності за правопорушення у сфері кібербезпеки містяться у Кримінальному кодексі України. Зокрема, стаття 362 КК України визначає відповідальність за несанкціоновані дії з інформацією, що обробляється у комп'ютерних або автоматизованих системах, якщо такі дії вчинені особою, яка має законний доступ до відповідних даних. Санкції за такі правопорушення включають грошові штрафи, виправні роботи, заборону на здійснення професійної діяльності, а у разі тяжких правопорушень – позбавлення волі.

Підсумовуючи даний підрозділ, доцільно знову звернутися до ролі США у формуванні міжнародного правопорядку, зокрема у сфері забезпечення

кібербезпеки. США, як держава з провідним впливом на міжнародну спільноту, відіграють ключову роль у розробці міжнародно-правових актів, спрямованих на регулювання кіберпростору.

Одним із найбільш визначних документів у цій сфері є Міжнародна стратегія щодо кіберпростору, ухвалена у 2011 р. [45]. Даний нормативно-правовий акт не містить деталізованого переліку видів кіберзлочинів, однак його положення застосовуються щодо атак на критично важливу цифрову інфраструктуру, крадіжок інтелектуальної власності, актів кібертероризму тощо. У якості санкцій за порушення положень цієї стратегії передбачено залучення міжнародної спільноти до засудження злочинних держав або організацій, запровадження режиму міжнародної ізоляції, застосування торговельних обмежень, замороження активів і блокування фінансових ресурсів осіб, причетних до кіберзлочинної діяльності [45]. Однією з особливостей зазначеної стратегії є передбачена можливість застосування військової сили у відповідь на масштабні кібернапади. Зокрема, відповідно до політики США, атаки у кіберпросторі можуть бути кваліфіковані як акти військової агресії, що, у свою чергу, дозволяє використовувати засоби збройного реагування, включаючи авіаудари та інші військові операції [45].

Формуючи проміжні висновки щодо сучасних викликів у сфері забезпечення кібербезпеки, слід зауважити, що саме процес цифровізації суспільства став одним із ключових факторів, що спричинив активне зростання рівня кіберзлочинності. До основних загроз у цій сфері належать небезпека пошкодження, знищення або викрадення конфіденційних даних, масштабні хакерські атаки на об'єкти критичної цифрової інфраструктури, а також кібертероризм. Розглянуті вище нормативно-правові акти теоретично можуть стати ефективною відповіддю на ці виклики. Однак, з огляду на відносну новизну кіберпростору як предмета правового регулювання, ефективність відповідних механізмів залишається дискусійним питанням.

Висновки до підрозділу 2.2.

Узагальнюючи викладений матеріал, варто зазначити, що на сучасному етапі розвитку міжнародного правопорядку світова спільнота демонструє значні зусилля у сфері протидії актуальним загрозам у таких напрямках, як захист прав людини, охорона культурної спадщини та забезпечення кібербезпеки. Кожна з цих сфер характеризується специфічними викликами, що зумовлюють необхідність розробки відповідних правових механізмів. Теоретично, вже існуюче нормативно-правове регулювання зазначених проблемних аспектів має сприяти ефективному їх вирішенню. Водночас, новизна цих напрямів правового регулювання зумовлює постійне виникнення нових загроз, що ускладнює впровадження дієвих механізмів протидії. У зв'язку з цим чинні правові інструменти, включно із санкційними механізмами, не завжди виявляються достатньо ефективними та здатні лише тимчасово стримувати розвиток міжнародної злочинності.

2.3. Основні тенденції та приклади із сучасної практики застосування санкцій

У сучасному світі людство стикається з низкою глобальних викликів, що виникають унаслідок стрімкого розвитку цивілізаційних процесів. Трансформація загальнолюдських цінностей, перегляд морально-етичних орієнтирів, а також зміна полюсів пріоритетів провідних держав, незважаючи на збереження таких традиційних загроз, як військові конфлікти за території або впливові зони, свідчать про поступове зміщення фокусу уваги до гуманітарних аспектів життєдіяльності. Одночасно, інтенсивне впровадження новітніх технологій спричинило формування нової інформаційної реальності, яка, поряд з потенціалом для позитивного розвитку, містить і загрозу її використання з деструктивною метою. Актуальність зазначених проблем визначає їх як ключові напрями сучасної міждисциплінарної наукової дискусії, що потребують належного правового врегулювання. Одним із основних інструментів реалізації таких регуляторних механізмів знову ж таки виступають міжнародні санкції.

У зв'язку із цим виникає необхідність у всебічному аналізі теоретичних засад застосування санкційного інструментарію, а також вивченні його практичного впливу в умовах сучасної глобальної дійсності. З метою комплексного дослідження запропоновано розглянути окремі кейси застосування санкцій у трьох найбільш значущих сферах суспільного життя, що дозволить не лише поглибити розуміння ефективності санкцій як інструменту міжнародної політики, а й сформулювати висновки щодо їх практичної результативності.

У сучасних умовах розвитку міжнародних правовідносин питання забезпечення прав людини та визнання цінності кожного окремого людського життя набуває особливої актуальності. Незважаючи на загальну тенденцію до гуманізації усіх сфер суспільного буття, права людини продовжують залишатись об'єктом численних порушень та потребують спеціалізованого механізму захисту. Щоденно, унаслідок збройних конфліктів, війн, а також у зв'язку з

психосоціальними особливостями індивідуальної поведінки, відбувається порушення основоположних прав значної кількості осіб. Цивілізовані держави та міжнародні організації докладають зусиль для формування ефективних інструментів захисту прав людини на глобальному рівні. Особливу роль у цьому процесі відіграє Європейський Союз. Так, у відповідь на військовий переворот у М'янмі 1 лютого 2021 р. і подальше жорстоке придушення мирних демонстрацій з боку військових та поліцейських формувань, ЄС ухвалив рішення про суттєве посилення вже чинних санкцій, які були вперше впроваджені ще у 1996 р. [41].

У регіоні було зафіксовано систематичні порушення прав людини, серед яких особливо виокремлюються злочини, скоєні військовими проти представників етнічної меншини рохінджа. Унаслідок запроваджених ЄС обмежувальних заходів, під санкційний режим потрапили 106 фізичних осіб та 22 юридичні суб'єкти, серед яких – високопоставлені чиновники, військові командири, представники судової гілки влади, відомі політичні діячі, а також Державна адміністративна рада [41]. Комплекс введених санкцій включав, зокрема: заборону на в'їзд до країн ЄС для зазначених осіб, замороження фінансових активів, обмеження можливостей ведення економічної діяльності, ембарго на постачання зброї, а також заборону на імпорт предметів подвійного призначення, що можуть бути використані у військових цілях [41].

Проблематика забезпечення та захисту прав людини набула особливої актуальності у контексті українського питання у сучасних міжнародних відносинах. Після початку повномасштабної збройної агресії РФ проти України 24 лютого 2022 р. було зафіксовано численні випадки системного порушення норм міжнародного гуманітарного права та основоположних прав і свобод людини. Як свідчить аналіз подій, що відбувалися у березні наступного року, на тимчасово окупованих територіях України з боку російських збройних формувань було задокументовано десятки випадків грубого порушення прав людини. Найпоширенішими серед них є факти незаконного заволодіння житловою власністю громадян України, що становить порушення права на

мирне володіння майном. Крім того, зафіксовано близько двох десятків випадків насильницького зникнення осіб, що, відповідно до міжнародного права, також кваліфікується як серйозне порушення прав людини. Спостерігалися факти застосування катувань, обмеження свободи слова та переслідування за релігійною ознакою.

Дані дії здебільшого здійснювалися військовослужбовцями регулярної армії РФ, а також представниками нерегулярних збройних формувань, зокрема ПВК «Вагнер» та окремими чеченськими підрозділами. Через часткову відсутність доступу до об'єктивної інформації та ідентифікації конкретних осіб, притягнення до персональної міжнародно-правової відповідальності залишається обмеженим. У відповідь на зазначені порушення міжнародним співтовариством були запроваджені загальні санкційні заходи проти РФ та її посадових осіб, серед яких заборона на в'їзд та пересування територією певних країн, заморожування активів, обмеження торгівлі та інші форми економічного тиску.

Сфера захисту прав людини становить порівняно новий, проте динамічно розвивальний напрям міжнародно-правового регулювання. Незважаючи на відносну новизну, серед усіх досліджуваних напрямів суспільної діяльності механізми реалізації міжнародного захисту прав людини виявляються одними з найбільш інституційно сформованих та правово структурованих. У межах міжнародної правової системи до основних засобів впливу на суб'єктів, які порушують норми міжнародного права у сфері прав людини, належать, зокрема, економічні санкції та обмеження на пересування у межах окремих юрисдикцій. Проте слід зазначити, що застосування санкцій як інструмента забезпечення прав людини супроводжується низкою обмежень. Однією з ключових проблем є неможливість повного ідентифікування усіх осіб, причетних до відповідних порушень, що ілюструється, зокрема, у контексті російсько-українського збройного конфлікту.

Аналогічно до сфери захисту прав людини, охорона культурної спадщини у міжнародному правовому середовищі поступово посідає дедалі важливіше місце. У контексті глобальної тенденції до гуманізації усіх аспектів суспільного розвитку, культурна спадщина кожної національної спільноти розглядається як вагомий елемент її ідентичності, що виконує функцію своєрідного культурного маркера. Водночас, унаслідок негативного антропогенного впливу, включаючи збройні конфлікти, терористичні акти, а також прояви адміністративної недбалості, значна кількість об'єктів всесвітньої культурної спадщини опинилась під реальною загрозою знищення або серйозного пошкодження.

У ряді випадків особи, винні у вчиненні таких правопорушень, притягуються до відповідальності у межах міжнародної кримінальної юрисдикції. Зокрема, 27 вересня 2016 р. Міжнародний кримінальний суд визнав громадянина Малі, Ахмада Аль Факі Аль-Махді, винним у скоєнні воєнного злочину, що полягав у навмисному знищенні десяти історичних і релігійних пам'яток міста Тімбукту. Суд ухвалив вирок про позбавлення волі строком на дев'ять років [43]. Додатково, на відповідача було покладено санкційні стягнення для відшкодування матеріальних збитків у розмірі 2,7 млн євро, які мали бути спрямовані на підтримку постраждалого населення, а також на проведення заходів із реконструкції зруйнованих об'єктів міжнародною спільнотою [43]. Також доволі цікавим фактом є те, що у рамках процесу репарацій, Суд постановив про виплату символічної компенсації у розмірі одного євро на користь жителів Тімбукту та організації ЮНЕСКО [48].

У контексті сучасної геополітичної ситуації, що склалась в Україні, охорона та збереження об'єктів культурної спадщини, як національного, так і міжнародного значення, набула пріоритетного значення поряд із забезпеченням основоположних прав і свобод людини. Фактором, що істотно загострив необхідність активізації заходів у цій сфері, виступає триваючий військовий конфлікт на території України. Від початку повномасштабного вторгнення РФ у 2022 р. було частково пошкоджено або повністю знищено понад тисячу об'єктів

культурної спадщини України. Серед постраждалих пам'яток є й ті, що внесені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Зокрема, Софійський собор у м. Києві офіційно визнано об'єктом, який перебуває під постійною загрозою. Крім того, значна кількість культурно цінних предметів була незаконно вилучена з місцевих музеїв на тимчасово окупованих територіях, після чого вивезена на територію РФ або реалізована через тіньові механізми приватним колекціонерам.

У відповідь на зазначені дії до окремих юридичних та фізичних осіб, причетних до культурного мародерства, були застосовані міжнародні санкційні механізми. Серед санкціонованих суб'єктів опинився, зокрема, Державний Ермітаж (РФ) разом із представниками керівного складу. До них були застосовані економічні обмеження, включаючи штрафні санкції, заборону на професійну діяльність у відповідній сфері, а також обмеження на пересування у межах юрисдикції окремих держав. Окрім того, санкційні заходи передбачають обов'язкове повернення викрадених об'єктів культурної цінності.

Сфера охорони та захисту культурної спадщини становить порівняно новий напрям у системі міжнародно-правового регулювання. У зв'язку з цим нормативно-правові механізми, що забезпечують реалізацію міжнародних стандартів у зазначеній галузі, на сучасному етапі розвитку ще не характеризуються достатньою ефективністю та всеосяжністю. Особливо це стосується їх практичної реалізації, що супроводжується численними труднощами.

На відміну від галузі захисту прав людини, де санкційні інструменти вже доволі давно є усталеними та досить результативними, у сфері охорони культурної спадщини лише нещодавно почали з'являтися прецеденти притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності, включаючи застосування покарання у вигляді позбавлення волі разом із економічними санкціями. Однак, навіть за наявності таких прикладів, правове регулювання охорони та збереження культурних цінностей продовжує залишатися

фрагментарним та не повною мірою здатним охопити усі можливі аспекти порушень. Зокрема, серйозною проблемою залишається відсутність ефективних механізмів відстеження незаконного переміщення предметів культурної цінності, що створює значні труднощі у виявленні повного ланцюга трафіку контрабандних артефактів та притягненні до відповідальності усіх залучених суб'єктів.

Останньою сферою міжнародно-правового регулювання, що підлягає розгляду у межах даного дослідження, є галузь забезпечення кібербезпеки. З-поміж трьох основних напрямів вона є найновішою, оскільки її становлення та розвиток безпосередньо пов'язані з етапом масової доступності мережі Інтернет. На сучасному етапі основи правового регулювання у цій сфері, включаючи механізми застосування санкцій, перебувають на стадії формування, що дозволяє дослідникам безпосередньо спостерігати за еволюцією відповідних правових інститутів.

Як свідчить аналіз міжнародної практики, визначальну роль у формуванні засад кібербезпеки відіграють великі міжурядові організації та провідні світові держави. У 2019–2020 рр. ЄС опинився перед необхідністю забезпечення колективного кіберзахисту держав-членів від низки масштабних атак, зокрема таких як «WannaCry», «NotPetya» та «Operation Cloud Hopper» [39]. У відповідь на зазначені загрози було сформовано санкційний список, який включає шість фізичних та троє юридичних осіб, що були причетні до вказаних кіберінцидентів. До прикладу, одним із фігурантів цього списку є громадянин РФ Олексій Мінін, який, згідно з офіційною інформацією, був залучений до спроби здійснення кібератаки проти Організації із заборони хімічної зброї у Нідерландах [39]. Всі зазначені особи були визнані такими, що становлять небезпеку для міжнародного кіберпростору, у зв'язку з чим проти них запроваджено обмежувальні заходи у формі замороження банківських рахунків, а також заборони на здійснення фінансових операцій, включно з грошовими переказами.

У відповідному часовому контексті, зокрема 13 вересня 2019 р. Міністерство фінансів США здійснило запровадження санкційних заходів стосовно низки кіберзлочинних угруповань, а саме: «Lazarus Group», «Bluenoroff» та «Andariel» [52]. Вказані суб'єкти, як було встановлено, перебувають під контролем уряду Північної Кореї та відповідальні за здійснення широкого спектру протиправної кібердіяльності, включаючи кібершпигунство, несанкціоноване заволодіння конфіденційною інформацією, злам облікових записів, а також реалізацію масштабних кібератак [52].

Санкційні заходи, запроваджені проти зазначених угруповань та афілійованих із ними осіб або організацій, передбачають блокування активів, що розташовані на території США або перебувають під юрисдикцією осіб-резидентів цієї держави, а також заборону на здійснення будь-яких операцій із зазначеним майном. Окрім того, під дію санкцій можуть потрапити треті сторони, які прямо чи опосередковано надають фінансову або іншу матеріальну підтримку згаданим групам або пов'язаним із ними суб'єктам.

У контексті українського питання забезпечення кібербезпеки набуло особливої актуальності з початком першої фази російсько-української війни у 2014 р. Для позначення характеру цього конфлікту у науковому та аналітичному дискурсі широко застосовується термін «гібридна війна», який передбачає інтеграцію традиційних воєнних дій із методами інформаційно-психологічного впливу у медіапросторі. Із початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України у 2022 р. було зафіксовано суттєве зростання кількості кібератак, здійснених з боку російських хакерів. У тому ж році встановлено факти спроб перешкоджання процесу постачання військової допомоги до України шляхом цілеспрямованих кібератак на об'єкти критичної інфраструктури Польщі [35]. Зокрема, дані атаки мали на меті виявлення логістичних маршрутів постачання озброєння та рекрутування осіб для проведення диверсійних дій.

Крім того, згадані угруповання здійснювали спроби дестабілізації енергетичної інфраструктури України у зимовий період. Найбільш відомою серед таких угруповань є АРТ28, яка, за даними міжнародних розслідувань, пов'язана з російською військовою розвідкою ГРУ [35]. У межах проведених операцій по знешкодженню було затримано та засуджено осіб, причетних до здійснення кібердиверсій, спрямованих на підтримку деструктивної діяльності РФ. Станом на 2023 р. найбільш вразливими до хакерських атак в Україні виявились такі сектори суспільного життя, як органи державної влади, безпековий та оборонний сектор, енергетика, освітні заклади, фінансові установи, а також ЗМІ [26, с. 316].

Врегулювання кібербезпеки у контексті міжнародного права становить одну з найменш розроблених і водночас найбільш динамічних за своїм розвитком сфер правового регулювання. Це зумовлює відсутність усталених і ефективних механізмів правового впливу на суб'єктів, які здійснюють протиправну діяльність у кіберпросторі. Специфіка даної сфери полягає у високій складності ідентифікації користувачів, зокрема з урахуванням зростаючого рівня технічної анонімності. Особливо це ускладнює виявлення осіб, що мають високий рівень професійної підготовки у сфері інформаційних технологій, зокрема хакерів.

Унаслідок цього виникають суттєві труднощі при застосуванні міжнародно-правових санкцій, про що свідчать проаналізовані емпіричні приклади. На відміну від інших сфер, де застосування санкцій відбувається переважно шляхом економічного або політичного тиску, у сфері кібербезпеки домінує практика кримінального переслідування правопорушників. Водночас застосовуються й інші заходи, зокрема замороження фінансових активів та обмеження свободи пересування на території окремих держав.

Висновки до підрозділу 2.3.

Аналіз наведених прикладів свідчить, що значна частина застосованих міжнародних санкцій може бути ефективною у досягненні поставлених цілей. Проте їх вплив не є універсальним: у багатьох випадках санкції не забезпечують повного контролю над ситуацією. Це особливо помітно у сферах боротьби з розкраданням культурної спадщини та кіберзлочинністю. Сучасний світ характеризується складною мережею нелегальних механізмів, зокрема контрабандних шляхів і кіберзагроз, які важко виявити та нейтралізувати. Часто ідентифікація правопорушників унеможлиблюється через об'єктивні обставини, що знижує ефективність санкцій і зводить їх до символічних заходів, спрямованих радше на демонстрацію реакції міжнародної спільноти, ніж на реальний вплив.

Висновки до розділу 2

Історичний розвиток людства нерозривно пов'язаний із постійною еволюцією його основоположних цінностей, що визначають напрями суспільного поступу та формують нові виклики для системи міжнародних відносин. Зміна світоглядних орієнтирів, розвиток технологій, зростання глобальної взаємозалежності держав та інтенсифікація міжнародного співробітництва призвели до появи нових сфер суспільного життя, які потребують адекватного правового регулювання на міжнародному рівні.

Такі загальнолюдські цінності, як дотримання та захист прав людини, збереження культурної спадщини, а також забезпечення безпеки у кіберпросторі, стали фундаментом для формування окремих напрямів сучасного міжнародного права. Вони поступово перетворилися з абстрактних ідей на реальні правові норми, закріплені у численних міжнародних угодах, конвенціях та резолюціях. У цьому контексті важливу роль почали відігравати санкційні механізми, що стали універсальним засобом реагування на порушення норм міжнародного права у зазначених сферах. Еволюція санкційного механізму відображає загальні тенденції розвитку міжнародного правопорядку. Якщо раніше санкції застосовувались переважно як політичний інструмент тиску чи економічного обмеження, то сьогодні вони виконують значно ширші функції.

Водночас, попри свою теоретичну ефективність і широке застосування, санкції не завжди забезпечують очікуваний результат. Аналіз практичних прикладів показує, що навіть після запровадження численних обмежувальних заходів деякі держави або недержавні суб'єкти продовжують здійснювати протиправну діяльність, ухиляючись від міжнародного контролю. Це свідчить про наявність певних слабких місць у механізмі їх реалізації, недостатній рівень координації між державами та необхідність подальшого вдосконалення санкційної системи як інструменту підтримання міжнародної законності та безпеки.

РОЗДІЛ III

ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ САНКЦІЙ НА ПЕРЕБІГ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

3.1. Війна на Сході та захоплення Криму (2014-2022 рр.)

Протягом усієї історії свого існування людська цивілізація неодноразово ставала свідком виникнення збройних конфліктів різного масштабу. Частина з них мала локалізований характер і не виходила за межі окремих регіонів або держав, водночас інші – набували глобального значення, суттєво впливаючи на структуру міжнародної системи. Узагальнення історичного досвіду дозволяє стверджувати, що з початком масштабних військових конфліктів відбуваються істотні трансформації світового порядку.

У контексті подій XXI ст. важлива роль у детермінації глобальних економічних, політичних і геополітичних змін виявилася відведеною саме Україні. Із початком першої фази російсько-української війни у 2014 р. розпочався новий етап у розвитку сучасних міжнародних відносин. Поляризація позицій держав міжнародного співтовариства щодо цього конфлікту сприяла формуванню нової архітектури світового порядку. Однією з ключових стратегій впливу на державу-агресора з боку міжнародної спільноти стали санкційні механізми. Цивілізований невійськовий інструментарій у вигляді міжнародних санкцій набув особливого значення як засіб політичного тиску та обмеження економічних можливостей РФ.

З метою аналізу типології, актуальності та ефективності застосування міжнародних санкцій упродовж першої фази російсько-української війни пропонуємо розглянути декілька конкретних прикладів таких обмежень, запроваджених Україною та її міжнародними партнерами щодо РФ, а також щодо афілійованих з нею фізичних та юридичних осіб. Це дозволить здійснити комплексну оцінку ефективності санкційного впливу на хід війни та можливості їх подальшого використання як елементу міжнародного права у протидії агресії.

Дослідження доцільно розпочати з аналізу першої фази російсько-українського збройного конфлікту, яка охоплює період з 2014 по 2022 рр. Водночас варто підкреслити, що деструктивна діяльність РФ щодо України розпочалась ще у 1991 р., тобто одразу після здобуття Україною незалежності [4]. Це свідчить про наявність довгострокової стратегії, спрямованої на знищення її суверенітету та порушення територіальної цілісності. Ключовим інструментом реалізації цієї стратегії виступала інформаційна та пропагандистська діяльність. Найбільш інтенсивне її розгортання спостерігалось приблизно у 2008–2009 рр., коли було чітко виокремлено три основні цільові аудиторії: внутрішньоросійську, українську та міжнародну [4].

Основним наративом даної пропаганди була теза про нібито штучний характер української нації та початкову нелегітимність української державності [4]. Окрему увагу було приділено маніпулятивному впливу на населення Криму та східних регіонів України. Через цілеспрямовану інформаційну кампанію та політичну підтримку з боку вищого керівництва України, зокрема тодішнього голови держави В. Януковича, здійснювалися спроби послаблення зв'язків цих територій з іншими регіонами держави, у тому числі всупереч волі більшої частини місцевого населення [4].

Лютий 2014 р. став переломним етапом у розвитку російської агресивної політики щодо України і поклав початок російсько-українському збройному протистоянню, яке триває вже понад десять років. Унаслідок втрати опосередкованого геополітичного впливу РФ перейшла до активної фази дій. 21 березня 2014 р. було офіційно задекларовано анексію півострова Крим, що стало першим актом порушення територіальної цілісності України [21, с. 2]. Надалі, із 6 квітня того ж року, розпочалися збройні наступи у Донецькій та Луганській областях, які супроводжувались створенням так званих «народних республік» ДНР та ЛНР [21, с. 2]. Цей етап конфлікту отримав визначення «гібридна війна», та характеризувався поєднанням традиційних бойових дій, інформаційно-

пропагандистського впливу та активного використання кіберпростору для досягнення стратегічних цілей.

Вказана фаза збройного конфлікту тривала до 24 лютого 2022 р., коли розпочалась повномасштабна військова агресія РФ проти України. У рамках цієї гібридної війни бойові дії мали обмежений характер, однак їх соціальні наслідки були суттєвими. Зокрема, значна частина населення Донеччини та Луганщини змушена була залишити свої домівки і переселитись подалі від лінії зіткнення, набувши статусу внутрішньо переміщених осіб, що свідчить про масштаб гуманітарної кризи у регіоні.

Застосування перших міжнародних санкцій щодо держави-агресора відбулось безпосередньо після початку переходу до активних дій з її боку. Україна, яка зазнала військового вторгнення на свою територію, стала ключовим суб'єктом у процесі реалізації санкційної політики, спрямованої на ослаблення економічного та політичного потенціалу агресора. Російсько-українська війна є найбільшим збройним протистоянням на європейському континенті з часів Другої світової війни, що зумовлює його безпрецедентний характер як для України, так і для її міжнародних партнерів.

Важливим аспектом, який необхідно враховувати, є масштаб і впливовість держави-агресора. Це значно ускладнює процес застосування санкційних механізмів і зумовлює необхідність їх поступового посилення. Для України цей період став своєрідним першим досвідом у міжнародному геополітичному просторі у контексті демонстрації спроможності до захисту території, населення та національних інтересів не лише військовими, але й дипломатичними та економічними засобами.

Перші санкційні заходи, запроваджені Україною у відповідь на агресію РФ у контексті першої фази російсько-української війни, було застосовано 6 березня 2014 р. [10, с. 25]. У зазначений період, за сприяння міжнародних партнерів, Україна ініціювала перший пакет обмежувальних заходів, спрямованих проти

РФ та афілійованих з нею осіб. Одночасно було сформовано перелік фізичних та юридичних осіб, до яких були застосовані санкції [10, с. 25]. До цього списку увійшли переважно представники проросійських політичних та бізнесових кіл, які на момент введення санкцій перебували на території України або мали з нею тісні зв'язки. Серед найбільш помітних фігурантів переліку варто відзначити колишнього президента України В. Януковича, колишнього прем'єр-міністра М. Азарова, членів їх сімей тощо [10, с. 25].

Вказаний санкційний пакет передбачав заборону здійснення будь-якої подальшої економічної, політичної та суспільної діяльності на території України, а також на території держав, що приєдналися до підтримки цієї ініціативи. Крім того, було ініційовано замороження банківських рахунків фізичних та юридичних осіб, включених до санкційного списку [10, с. 25]. У подальшому зазначений перелік був суттєво розширений, а санкційні заходи набули більш жорсткого характеру.

Іншим показовим прикладом застосування Україною механізмів санкційного впливу у період першої фази російсько-української війни стали заходи, запроваджені 18 жовтня 2016 р. [23]. У цей день Україна офіційно оприлюднила новий перелік санкцій, спрямованих переважно на промислову сферу та діяльність платіжних систем держави-агресора. Зокрема, до санкційного списку юридичних осіб увійшли відомі російські підприємства транспортної галузі, такі як «КамАЗ» та «Трансмашхолдинг» [23]. Одночасно обмежувальні заходи були застосовані до низки російських платіжних систем, серед яких, зокрема, «Колибри» та «Unistream».

До зазначених юридичних осіб було застосовано комплекс санкцій, що включав блокування активів на території України, призупинення виконання економічних та фінансових зобов'язань у відповідних сферах, обмеження торговельних операцій, припинення дії торговельних угод, а також часткове або повне припинення транзиту ресурсів, польотів та перевезень через територію України [23]. В подальшому, після повномасштабного вторгнення, подібні

обмеження застосовуватимуться у межах власної компетенції і міжнародними партнерами України [23].

Перша фаза російсько-української війни стала періодом, протягом якого Україна вперше застосувала механізми міжнародного санкційного впливу з метою ослаблення держави-агресора. У порівнянні із сучасним станом застосування санкційних заходів, санкції цього періоду характеризувались відносною розмитістю та, на перший погляд, меншою ефективністю. Вказаний етап можна охарактеризувати як період формування практики впровадження санкцій, що супроводжувався елементами проб і помилок. Україна лише розпочинала процес розробки ефективних механізмів санкційного тиску, поступово удосконалюючи відповідні інструменти, що, у перспективі, мало забезпечити посилення їх впливу як на внутрішню ситуацію в РФ, так і на хід бойових дій.

Переходячи до аналізу діяльності міжнародних партнерів України у сфері застосування санкцій під час першої фази російсько-української війни, слід зазначити, що ситуація з їх санкційною політикою у певній мірі нагадувала процеси, що відбувались в Україні. Незважаючи на наявність у зазначених держав значного досвіду у застосуванні санкційних механізмів, зокрема проти держав-ініціаторів збройної агресії, обставини, пов'язані з агресією РФ проти України, мали певні особливості. Російсько-український конфлікт виник раптово та миттєво перетворився на одну з найбільш реальних загроз європейській безпеці.

Існують підстави вважати, що західні партнери України також перебували у деякому стані непевності, що унеможливило негайне запровадження максимально жорстких санкційних заходів. У період 2014-2015 рр. основні політико-дипломатичні зусилля щодо врегулювання зазначеного вище конфлікту та визначення ролі ЄС у цьому процесі були покладені на Францію та Німеччину [5, с. 47]. Це стосувалось і застосування міжнародного санкційного інструменту. США, як провідний діяч сучасної монополярної системи

міжнародних відносин, виступили основним регулятором і спостерігачем за розвитком ситуації у межах російсько-української війни [5, с. 47]. З метою систематизації та забезпечення можливості порівняльного аналізу у подальшому буде розглянуто декілька основних міжнародних санкцій, накладених міжнародними партнерами України у той самий часовий проміжок 2014-2016 рр.

Одними з перших обмежувальних заходів, впроваджених проти РФ західними партнерами України, став пакет санкцій, запроваджений ЄС. 31 липня 2014 р. Європейською Радою було прийнято рішення щодо введення обмежувальних заходів стосовно окремих російських компаній [10, с. 13]. У подальшому, 12 вересня того ж року, до чинного санкційного списку були включені провідні нафтовидобувні та газовидобувні підприємства, зокрема «Роснефть», «Транснефть» та «Газпромнефть».

Запроваджені санкції передбачали обмеження фінансування зазначених компаній з боку Європейського Союзу, заборону торгівлі облігаціями з терміном обігу понад 30 днів, а також участі в організації емісії таких цінних паперів [10, с. 13]. Крім того, було встановлено заборону на постачання російським нафтогазовим компаніям товарів і технологій, призначених для освоєння родовищ вуглеводнів на глибоководних ділянках, арктичному шельфі та у сланцевих пластах [10, с. 13]. Вибір зазначених об'єктів для застосування міжнародних санкцій пояснюється значним рівнем залежності економіки РФ від експорту викопних енергоресурсів.

США, як одна із провідних і найвпливовіших держав світу, також долучились до процесу застосування санкційного механізму проти країни-агресора. Окрім запровадження нових обмежувальних заходів, вони також постійно здійснювали оновлення чинних санкційних списків задля збільшення тиску на РФ. Зокрема, 6 вересня 2016 р. США офіційно додали до переліку підсанкційних фізичних та юридичних осіб ще 11 організацій, у результаті чого загальна кількість суб'єктів, включених до санкційного списку, зросла до 81 особи [28, с. 11]. Серед об'єктів, які потрапили під нові санкції, опинилося й ПАТ

«Мостотрест», що здійснювало діяльність, пов'язану з будівництвом Керченського мосту. Вказані санкційні заходи були спрямовані на обмеження доступу підсанкційних фізичних та юридичних осіб до фінансування з боку США, критично важливих ресурсів і технологій, а також на їх загальну ізоляцію від міжнародної спільноти цивілізованих держав [28, с. 11].

Під час початкової фази російсько-української війни провідні держави Заходу зіткнулись із загрозою ескалації конфлікту, потенційне поширення якого на сусідні європейські країни розглядалося як цілком імовірне. На відміну від України, зазначені держави мали накопичений практичний досвід застосування міжнародних санкційних механізмів проти країн-агресорів. Це знайшло своє відображення у формулюванні більш чітких і структурованих цілей санкційної політики, а також у розробці суворіших положень щодо застосування міжнародних санкційних заходів.

Висновки до підрозділу 3.1.

У процесі формулювання узагальненого висновку доцільним є насамперед згадування концептуальних засад санкційного механізму. Санкції представляють собою комплекс обмежувальних заходів, які впроваджуються у різних сферах суспільного життя та мають на меті здійснення мирного тиску на фізичних і юридичних осіб, держави або інші суб'єкти міжнародних відносин з метою корекції їх поведінки у відповідності до норм міжнародного права. Санкційні заходи виступають інструментом економічного та політичного стримування.

У рамках досліджуваної ситуації об'єктом застосування міжнародних санкцій стала РФ – держава, що займає вагоме місце у світовій політичній та економічній системі. Основними детермінантами результативності санкційної політики щодо РФ є тривалість застосування обмежувальних заходів, консолідованість дій держав-ініціаторів, а також здійснення систематичного моніторингу їх ефективності [3, с. 5]. Україна разом із державами-партнерами

продемонструвала консолідовану позицію стосовно запровадження санкцій проти РФ. Порівняльний аналіз санкційних пакетів, застосованих Україною та західними державами у співставні часові періоди, свідчить, що на початковому етапі українські санкції були орієнтовані переважно на окремих фізичних осіб. Лише згодом обмежувальні заходи були поширені на юридичних осіб та суб'єкти господарської діяльності.

Водночас західні держави від самого початку сконцентрували санкційний вплив на критично важливих секторах економіки РФ, зокрема на нафтодобувній та газодобувній галузях, із подальшим розширенням санкцій на осіб та структури, причетні до порушення суверенітету і територіальної цілісності України. Виявлені відмінності у характері та напрямках застосованих санкційних заходів можуть бути зумовлені відмінностями у рівнях міжнародної впливовості та ресурсного потенціалу України та інших держав-ініціаторів, що дозволяє їм здійснювати більш масштабний і комплексний економічний тиск на країну-агресора.

3.2. Повномасштабне вторгнення (з 24 лютого 2022 р.)

Російсько-українська війна є одним із численних збройних конфліктів, що траплялися в історії людства, яке неодноразово стикалося з війнами різної інтенсивності та тривалості. Залежно від обставин, окремі конфлікти можуть не досягати стадії масштабної ескалації, завершуючись на ранніх етапах. Водночас збройна агресія РФ проти України, що вже перейшла у фазу повномасштабного вторгнення, не належить до таких випадків. Цей етап конфлікту продемонстрував наявні серйозні трансформації у системі міжнародної безпеки та глобального порядку у зародковому стані. Порівняно з попередньою фазою протистояння, нинішня виявилась значно масштабнішою як за обсягом людських і матеріальних втрат, так і за впливом на світову економіку, зокрема через руйнування міжнародних ланцюгів постачання. У такому контексті запровадження міжнародних санкцій виступає ключовим інструментом впливу на державу-агресора, що дозволяє реагувати на порушення норм міжнародного права за допомогою мирних, невійськових засобів.

З початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну кількість санкцій, запроваджених Україною та її міжнародними партнерами, суттєво зросла, перевищивши показники періоду до 2022 р. Саме тоді розпочав функціонування Державний реєстр санкцій, який систематизував та відображав усі застосовані санкційні пакети. Від 24 лютого 2022 р. міжнародною спільнотою було ухвалено 19 окремих санкційних пакетів. Зазначені обмеження охоплювали дев'ять основних напрямів: фінансовий, торговельний, енергетичний, промисловий, персональний, ІТ-сферу, авіаційний, юридичний та культурно-спортивний.

З огляду на актуальність оцінки ефективності застосування санкційного механізму у контексті нинішнього етапу російсько-українського збройного конфлікту, доцільним є аналіз окремих найбільш показових прикладів санкцій, запроваджених у період після початку активної фази війни. Подібно до попереднього підрозділу, добірка прикладів ґрунтується на принципі рівномірного розподілу у часі, що дозволяє забезпечити порівнюваність даних та

підвищити об'єктивність висновків. Такий підхід сприятиме формуванню більш виваженого та аргументованого узагальнення щодо загального рівня ефективності міжнародних санкцій у межах усього періоду російсько-української війни.

Аналогічно до попереднього підрозділу, доцільним є розпочати аналіз другої активної фази російсько-українського збройного конфлікту з короткого огляду її передумов та основних етапів розвитку. Особливістю цієї фази є наявність численних ознак ретельної попередньої підготовки з боку РФ, що дозволяє провести паралелі з початком першої фази конфлікту. Підготовка до повномасштабного вторгнення здійснювалась задовго до лютого 2022 р. Зокрема, у вигляді систематичного інформаційного впливу на внутрішню та зовнішню аудиторію, який простежується ще до 2014 р. Крім того, збройні дії на сході України у період до 2022 р. розглядаються як елемент стратегічної підготовки, що включала створення оборонних укріплень і бойове злагодження російських збройних формувань.

Активна фаза збройного протистояння розпочалась у ранкові години 24 лютого 2022 р. Одночасно у декількох великих містах України, включно зі столицею, було зафіксовано численні вибухи внаслідок масованих ракетних ударів з боку Збройних сил РФ. Паралельно з цим розпочались широкомасштабні наступальні операції вздовж усього українсько-російського державного кордону. Незадовго після вторгнення російським військам вдалося встановити тимчасовий контроль над значною частиною територій Сумської, Харківської, Дніпропетровської, Запорізької та навіть Київської областей. Проте завдяки високому рівню організованості та професійності Збройних сил України, а також активній участі цивільного населення у забезпеченні оборони, вдалося звільнити частину окупованих територій. Водночас, незважаючи на успішні оборонні й контрнаступальні дії, російські збройні формування продовжують ведення наступальних операцій, поєднуючи їх із систематичними обстрілами цивільних

об'єктів, що спричиняє численні жертви серед цивільного українського населення.

Серед найзначніших подій цього етапу конфлікту слід відзначити окупацію російськими військами Запорізької АЕС – найбільшого об'єкта такого типу в Європі – а також руйнування Каховської ГЕС, яке мало катастрофічні гуманітарні та екологічні наслідки. Незважаючи на зусилля широкого кола експертів і дипломатів, спрямовані на врегулювання даного конфлікту мирним шляхом, наразі не спостерігається об'єктивних передумов до його завершення у короткостроковій перспективі. Гостра фаза російсько-української війни, на жаль, триває і за прогнозами буде тривати надалі.

Активізація бойових дій та зростання загрози для мирного населення України зумовили необхідність вжиття більш рішучих заходів як на національному рівні, так і з боку міжнародної спільноти. У цьому контексті міжнародні санкції стали одним із ключових інструментів впливу на РФ, що, попри дискусійність щодо їх ефективності, розглядаються як відносно дієвий засіб невійськового тиску. У межах другої фази російсько-українського збройного конфлікту характерною рисою стала необхідність швидкого та масштабного реагування, що, відповідно, відобразилося на динаміці застосування санкційних заходів, як за їх кількісними показниками, так і за рівнем жорсткості.

Починаючи з початку повномасштабного вторгнення РФ на українську територію, в Україні було прийнято понад 60 указів Президента, якими вводилися у дію рішення Ради національної безпеки і оборони України щодо запровадження спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій). Станом на 12 листопада 2025 року, українськими санкціями охоплено 12 193 фізичних осіб та 8 761 юридичних осіб [23]. На офіційному веб-сайті МЗС України, у розділі, присвяченому реагуванню на збройну агресію РФ шляхом застосування міжнародних санкційних інструментів, оприлюднено перелік санкційних рішень, ухвалених Президентом України до початку 2025 р. [23].

Далі буде здійснено аналіз окремих найбільш репрезентативних прикладів таких санкцій.

Незабаром після початку повномасштабної збройної агресії РФ проти України, 9 червня того ж року, було запроваджено санкції щодо низки високопосадовців російської державної влади. Загалом до відповідного санкційного списку увійшли 35 осіб, серед яких ключовими фігурантами стали Президент РФ В. Путін, речник Президента Д. Песков, Прем'єр-міністр М. Мішустін, Міністр оборони С. Шойгу, Міністр закордонних справ С. Лавров, Міністр промисловості і торгівлі Д. Мантуров та Секретар Ради безпеки РФ М. Патрушев [23]. Вказаний санкційний пакет був спрямований проти осіб, що займають найвищі державні посади та відіграють ключову роль у формуванні та реалізації політики держави-агресора, зокрема у військовій сфері, що прямо пов'язується з відповідальністю за військові дії, які призвели до масових жертв серед цивільного населення України.

Окрему увагу заслуговує випадок запровадження українських санкцій, які було введено в дію 12 січня 2023 р. [23]. Онлайн-казино та букмекерські контори завжди були доволі специфічним видом людської діяльності, оскільки у більшості країн є нелегальними. Через це вони часто сприймаються виключно у контексті легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Однією з компаній, щодо якої було застосовано санкційні обмеження, стала латвійська юридична особа SIA «ROYAL PAY EUROPE» [23]. Відповідно до результатів проведеного розслідування, вказана компанія мала тісні зв'язки з російською букмекерською структурою 1XBET і була безпосередньо причетною до виведення безготівкових коштів за межі України з метою приховування джерел їх походження, а також до проведення фінансових операцій із суб'єктами, зареєстрованими в РФ [23].

З-поміж останніх прикладів застосування Україною міжнародних санкцій окрему увагу заслуговує випадок, що стосується сфери атомної енергетики – галузі, яка становить потенційну загрозу не лише для України, а й для всього

світу. Ще з радянських часів у країнах Східної Європи спостерігалась тенденція до активного розвитку ядерної енергетики, унаслідок чого на території пострадянського простору залишилась значна кількість об'єктів, частина з яких нині функціонує в інтересах держави-агресора. 5 лютого 2023 р. Україною було запроваджено санкції проти атомної промисловості РФ [23]. До санкційного списку увійшло 200 суб'єктів, більшість із яких безпосередньо пов'язані з корпорацією «Росатом» та її інфраструктурними й дослідницькими підрозділами [23]. У цьому випадку, як і у раніше розглянутих, було застосовано економічні обмеження, зокрема фінансові стягнення, заборону на провадження господарської діяльності на території України, замороження банківських рахунків, а також заборону на в'їзд до України.

Порівняльний аналіз санкцій, запроваджених Україною до та після повномасштабного вторгнення, свідчить про суттєве посилення санкційної політики держави. Значно розширено перелік суб'єктів, щодо яких застосовано обмежувальні заходи, причому об'єктами санкцій дедалі частіше стають особи та організації, що мають істотний вплив на економіку РФ або беруть участь у забезпеченні функціонування її внутрішніх і зовнішніх економічних зв'язків. Така динаміка демонструє зростання важливості санкційних механізмів у системі національної безпеки України, а також свідчить про накопичений практичний досвід держави у сфері реалізації санкційної політики.

Санкційна політика, здійснювана міжнародними партнерами України, також зазнала еволюції, охоплюючи дедалі ширше коло сфер суспільної діяльності. Зокрема, після початку повномасштабної збройної агресії РФ проти України, низка держав запровадила обмеження у сфері авіаційного сполучення [3, с. 7]. Одним із перших таких кроків стало закриття повітряного простору для російської цивільної авіації. Ініціатором цього рішення виступила Велика Британія, за якою аналогічні заходи вжили Польща та Чехія [3, с. 7]. Зазначене обмеження сприяло подальшій ізоляції РФ від решти світу, обмеживши мобільність її громадян і ускладнивши здійснення міжнародних перевезень.

Економічний аспект міжнародної діяльності РФ також перебуває у фокусі міжнародного санкційного впливу. З огляду на значні територіальні масштаби та історично сформовану роль у світовій економіці, держава-агресор займає помітне місце у глобальних економічних ланцюгах, що обумовило відповідну спрямованість санкційної політики міжнародних партнерів України. Зокрема, з 15 березня 2022 р. ЄС спільно з країнами G7 та іншими державами-партнерами припинив надання РФ режиму найбільшого сприяння у межах СОТ [44]. Це рішення позбавило агресора низки преференцій у сфері міжнародної торгівлі. При цьому було обрано не шлях підвищення тарифів, а запровадження обмежень на імпортно-експортні операції [44].

Санкційні та експортні обмеження щодо РФ не є результатом рішень універсальних міжнародних організацій та їх структурних підрозділів, зокрема Ради Безпеки ООН, а впроваджуються коаліцією країн на чолі з G7 та ЄС. Ця коаліція охоплює понад 30 держав і представляє понад 50 % світової економіки [46, с. 4]. Крім того, за ініціативи держав-членів ЄС низку ключових російських банків було виключено зі світової платіжної системи SWIFT. Перша хвиля санкцій у цьому фінансовому секторі набрала чинності 2 березня 2022 р. Ще три фінансові установи були додані до санкційного списку 3 червня того ж року [42].

У межах санкційної політики ЄС особливу увагу слід приділити також і пакету обмежувальних заходів, ухваленому 23 лютого 2022 р. у відповідь на визнання РФ самопроголошених утворень на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей України та введення у регіон військового контингенту [37]. Одним із ключових рішень стало запровадження санкцій проти 351 депутата Держдуми РФ, які підтримали визнання так званих «ДНР» і «ЛНР», що стало однією з перших реакцій ЄС на початок повномасштабної агресії РФ [37]. Крім того, санкційні обмеження було застосовано до 27 високопосадових осіб та юридичних осіб, причетних до підриву суверенітету і територіальної цілісності України. До них було застосовано замороження фінансових активів, заборону на проведення фінансових операцій, в'їзд і транзит через територію

держав-членів ЄС. У контексті тимчасово окупованих територій також було запроваджено заборону на імпорту і експорт товарів, інвестиції в окремі галузі економіки, зокрема туризм [37].

Санкційна політика США, які на момент написання даної роботи залишаються одним із найбільш впливових міжнародних акторів, також відіграє важливу роль у протидії державі-агресору. Зокрема, 14 вересня 2023 р. було оприлюднено заяву Державного секретаря США Ентоні Блінкена, у якій йшлося про запровадження нових санкцій спільно Державним департаментом США та Міністерством фінансів проти понад 150 фізичних і юридичних осіб, пов'язаних із незаконною агресією РФ проти України [8]. Частина фігурантів зазначеного списку також обвинувачувалась у спробах обходу раніше запроваджених міжнародних санкцій. Серед осіб, до яких було застосовано санкції, присутні, зокрема, офіцер російської розвідки, грузинсько-російський олігарх, який здійснював інформаційний вплив на грузинське суспільство, представники підприємств, що займаються виробництвом і ремонтом російського озброєння, а також особа, пов'язана з ПВК «Вагнер» [8]. Щодо зазначених суб'єктів було застосовано економічні санкції, зокрема замороження активів, заборону на грошові перекази, ведення господарської діяльності на території США, фінансування та інвестування.

Попри те, що санкції, запроваджені міжнародними партнерами України у період до повномасштабного вторгнення, вже мали серйозний характер, після початку повномасштабного вторгнення РФ їх масштаб суттєво зріс. Списки підсанкційних осіб були значно розширені, а нові пакети санкцій охопили критично важливі сфери функціонування держави-агресора, поступово ізолюючи її від міжнародної спільноти. Така динаміка засвідчує готовність західних партнерів України до оперативного й рішучого реагування. Водночас, як неодноразово зазначалось у попередніх підрозділах, існують об'єктивні чинники, які стримують ефективність реалізації міжнародних санкційних механізмів.

Висновки до підрозділу 3.2.

Період, що розпочався з повномасштабного вторгнення РФ на територію України, став своєрідним індикатором підвищення рівня жорсткості та масштабності міжнародних санкцій. Як з боку України, так і з боку її країн-партнерів спостерігається суттєве зростання ефективності й цілеспрямованості запроваджених обмежувальних заходів. Якщо санкції, розглянуті у попередньому підрозділі, які стосувалися періоду до початку широкомасштабної агресії, характеризувались обмеженим охопленням і стосувались порівняно вузького кола осіб або секторів, то подальші санкційні пакети стали безпрецедентними за своєю глибиною та охопленням. Серед об'єктів санкційного впливу опинились стратегічно важливі сектори, зокрема атомна енергетика, банківська система, а також було поставлено під сумнів позиції РФ в окремих міжнародних організаціях.

Щодо загальної оцінки ефективності міжнародних санкцій, запроваджених упродовж усього періоду російсько-української війни, варто зазначити, що, попри формальну цілісність і наявність певних економічних наслідків для РФ, санкційний інструмент виявився недостатньо ефективним у контексті досягнення стратегічних цілей. Значна частина санкційних заходів залишається декларативною і не реалізується у повному обсязі через наявні структурні недоліки, зокрема повільність імплементації, обмежену рішучість держав-ініціаторів, а також існування численних механізмів їх обходу [17]. Поступове та поетапне впровадження обмежень на початку повномасштабної агресії не створило для РФ умов повної економічної ізоляції, що нівелювало потенціал санкційного тиску [30]. Така ж оцінка у цілому може бути застосована і до санкційної політики, реалізованої Україною.

3.3. Наслідки міжнародних санкцій у довгостроковій перспективі

Від початку російсько-українського збройного конфлікту у спробах його врегулювання було застосовано значну кількість міжнародних інструментів різного характеру, включаючи використання військової сили у відповідь з боку України. Проте для більшості країн світу основним засобом протидії державі-агресору стали саме міжнародні санкції. Незважаючи на те, що у теоретичній площині санкційний механізм розглядається як дієвий інструмент тиску, результати попереднього порівняльного аналізу, здійсненого у межах даної магістерської роботи, засвідчують доволі обмежену практичну ефективність його застосування, у тому числі у найновіших сферах міжнародно-правового регулювання. У зв'язку з цим існує широкий спектр прогнозів, які стосуються як короткострокових, так і довгострокових наслідків впроваджених санкцій. Такі прогнози відображають різні підходи до оцінки результативності санкційного впливу на державу-агресора та її функціональні системи.

Подальший розгляд та аналіз зазначених прогнозів у межах цієї роботи буде зосереджено на оцінках, що охоплюють увесь період російсько-української війни. Аналітичною основою виступатимуть дослідження, підготовлені українськими науково-дослідними та аналітичними центрами, а також офіційні матеріали ЄС та його органів. Такий підхід дозволить сформулювати узагальнений висновок щодо реальної та прогнозованої ефективності міжнародних санкційних механізмів, а також здійснити їх комплексне порівняння.

Розгляд прогнозів щодо наслідків російсько-українського конфлікту доцільно розпочати з аналізу довгострокових оцінок, сформованих до початку повномасштабного вторгнення РФ на українську територію 24 лютого 2022 р. Як і у випадку з міжнародними санкціями, запровадженими у зазначений період, аналітичні прогнози мають низку характерних особливостей. Загалом більшість тодішніх оцінок були зосереджені переважно на ймовірних сценаріях подальшого розвитку ситуації на Сході України, не приділяючи належної уваги ролі санкційного механізму у регіональній безпеці та міжнародному реагуванні.

Такий підхід, ймовірно, зумовлювався недооцінкою впливу міжнародних санкцій або ж переорієнтацією уваги дослідників безпосередньо на збройний конфлікт, попереднє виникнення якого, слід припустити, не прогнозувалось широким загалом, зокрема пересічними громадянами України. Основним завданням тогочасних наукових і аналітичних досліджень було моделювання потенційних наслідків ескалації або поступового згасання конфлікту на кордоні з державою-агресором. У подальшому у даному підрозділі буде здійснено більш детальний аналіз зазначених прогнозів.

Ще на початковому етапі російсько-українського збройного конфлікту, у 2014 р. Аналітичний центр Разумкова оприлюднив власне бачення можливих сценаріїв його подальшого розвитку [21, с. 27–30]. У межах доволі масштабного дослідження, проведеного експертами Центру, було проаналізовано три потенційні варіанти розвитку подій: повне завершення конфлікту, його тимчасове «замороження» та перехід до повномасштабної військової ескалації. Згідно з результатами опитування, найбільш імовірним варіантом було визнано другий сценарій – тимчасове замороження конфлікту, який підтримали 60 % експертів. Разом з тим, майже 95 % респондентів висловили сумнів щодо ймовірності швидкого завершення збройного протистояння [21, с. 27–30].

Враховуючи поточний хід подій, особливої уваги заслуговує той факт, що варіант повномасштабної ескалації конфлікту на той момент не користувався широкою підтримкою серед фахівців. Основними аргументами на користь такого розвитку подій були визнані існуюча низька ефективність міжнародних зусиль із деескалації конфлікту, зокрема санкційних заходів, а також публічні заяви деяких західних політичних лідерів щодо ймовірного пом'якшення раніше запроваджених санкцій проти РФ [21, с. 27–30]. Таким чином, навіть незважаючи на те, що зазначене аналітичне дослідження не було безпосередньо присвячене оцінці ефективності міжнародних санкційних механізмів, його окремі положення можуть розглядатись як емпірична база для формування висновків

щодо наслідків потенційного впливу санкцій на перебіг та динаміку російсько-українського збройного конфлікту.

Аналітики Міжнародного центру перспективних досліджень у 2019 р. висловили думку, що застосування такого складного, витратного та неоднозначного за своєю ефективністю інструменту міжнародного впливу, як санкції, у даній ситуації має здійснюватися у рамках реалізації двох ключових стратегій: врегулювання збройного конфлікту, який почався на Сході України, та визначення формату майбутніх відносин з РФ [10, с. 47]. Згідно з їх оцінками, у стратегічній перспективі основним призначенням санкцій стане вплив на процес оцінювання Москвою співвідношення потенційних ризиків і можливостей.

Ефективність цього впливу, на думку дослідників, буде максимальною у тій точці рівноваги, коли вигоди від збереження участі Кремля у глобальних процесах відповідатимуть рівню понесених економічних, політичних та репутаційних втрат [10, с. 47]. Таким чином, подальша результативність міжнародних санкційних механізмів у контексті врегулювання російсько-українського збройного конфлікту безпосередньо залежатиме від досягнення цієї умовної точки балансу. У протилежному випадку потенційний вплив санкцій у довгостроковій перспективі залишатиметься мінімальним і, відповідно, не матиме істотного значення для зміни динаміки війни [10, с. 47].

Аналіз вищезазначених прогнозів експертного середовища щодо можливих наслідків застосування міжнародних санкцій та їх впливу на динаміку російсько-українського збройного конфлікту дозволяє дійти висновку, що кожен із них окреслює ситуацію переважно з точки зору потенційного врегулювання конфлікту. Водночас акцент на оцінці безпосередньої ефективності санкцій як самостійного інструменту міжнародного впливу є порівняно обмеженим. Заслуговує на увагу і той факт, що сценарій повномасштабного вторгнення не розглядався аналітиками як найбільш ймовірний, однак саме він реалізувався як наступний етап ескалації конфлікту. Ключовою передумовою такого розвитку

подій, відповідно до логіки експертного аналізу, слід вважати недостатню результативність застосованих на той момент санкційних механізмів. Таким чином, міжнародні санкції, що були запроваджені до початку повномасштабної агресії, виявились не настільки ефективними, щоб запобігти ескалації або дещо стримати її на ранніх етапах.

Після трагічної дати 24 лютого 2022 р. розпочалось повномасштабне вторгнення російських військ на територію України, яке триває і досі. Цей етап правомірно розглядати як фазу ескалації збройного конфлікту. У зв'язку зі зростанням масштабів негативних наслідків, а також через численні грубі порушення не лише норм міжнародного гуманітарного права, а й основоположних положень міжнародного права загалом, міжнародні санкційні механізми почали застосовуватись як Україною, так і її міжнародними партнерами значно активніше. Вони набули більшого обсягу, стали жорсткішими за своїм змістом, цілями та очікуваними наслідками, як можна побачити із окремого дослідження у рамках попередніх двох підрозділів даної кваліфікаційної роботи.

Ці обставини створили сприятливе підґрунтя для формування потужної джерельної та аналітичної бази, що, своєю чергою, дало можливість дослідникам здійснювати глибокий аналіз впливу міжнародних санкцій на перебіг російсько-українського збройного конфлікту. Те саме стосується і прогнозування ефективності санкцій у коротко- та довгостроковій перспективі. Високий рівень нестабільності ситуації ускладнює процес формування достовірних прогнозів, однак водночас відкриває простір для застосування повного спектру аналітичних методів і підходів, що підвищує цінність таких досліджень у сучасному міжнародно-правовому дискурсі.

Вагомий внесок у формування довгострокових прогнозів щодо впливу санкційних механізмів на перебіг російсько-українського збройного конфлікту зробила аналітична організація РЗП «Українська призма» [12, с. 13]. У подальшому буде проаналізовано дві окремі аналітичні доповіді, які хоч і

присвячені різним аспектам, усім мають спільну мотиваційну основу – дослідження ефективності міжнародних санкцій у сучасних геополітичних умовах. Перша з розглянутих доповідей присвячена аналізу санкційної політики США [12, с. 13]. На думку аналітиків, станом на 2023 р. санкційний режим США характеризувався високим рівнем комплексності, охопленням широкого спектру сфер і значним впливом на державу-агресора.

Кількісні показники санкційних обмежень від США є дуже значними, що підкреслює масштабність та активність американської санкційної політики. Водночас експерти вказують на низку системних проблем, які можуть істотно знизити ефективність цих заходів у довгостроковій перспективі [12, с. 13]. Серед ключових недоліків фахівці виокремлюють відсутність дієвих механізмів запобігання обходу санкцій з боку РФ, а також високий рівень скептицизму щодо подальшої підтримки України серед окремих членів Конгресу США, зокрема представників Республіканської партії [12, с. 13]. Зазначені фактори становлять суттєву загрозу для стабільності та ефективності американської санкційної політики, а за відсутності цілеспрямованих зусиль щодо їх подолання можуть мати довготривалий негативний вплив у перспективі.

Друга аналітична доповідь присвячена загальному впливу санкцій на РФ та аналізу подальших перспектив їх ефективності [30]. У ній експерти підкреслюють, що РФ становить так звану «складну ціль» для запровадження обмежувальних заходів, з огляду на її вагоме місце у глобальній економіці. Зокрема, навіть за умов чинних обмежень, станом на 2023 р. МВФ прогнозував позитивну динаміку зростання ВВП РФ на рівні 0,7 % [30]. Водночас, незважаючи на цей показник, аналітики прогнозували збереження дієвості санкційного механізму завдяки його накопичувальному ефекту та орієнтації на стратегічно важливі сектори економіки держави-агресора, зокрема на нафтовидобувну й нафтопереробну галузі. Посилаючись на дослідження KSE Institute, фахівці зазначають, що саме за рахунок поступового нарощування обмежень можливе прискорення падіння ВВП РФ до рівня 8% [30].

Крім того, в аналітичній доповіді звертається увага на ще одну вразливу складову російської економіки – відсутність повноцінної економічної співпраці з ЄС. Цей фактор був окремо наголошений Ж. Боррелем, який на той час очолював зовнішньополітичну службу Європейського Союзу [30]. У прогнозах ЄС 2023 р. окреслювався як надзвичайно складний для російської економіки, водночас підкреслювалась важлива характеристика санкційного інструменту, а саме відсутність негайного ефекту через його поступову, накопичувальну дію [30].

Останнім у межах розгляду прогнозів щодо ефективності санкційної політики після початку повномасштабного вторгнення РФ стане огляд положень одного з брифінгів Європарламенту, оприлюдненого у 2023 р. [44]. ЄС виступає одним із ключових суб'єктів, що ініціюють і реалізують міжнародні санкційні заходи стосовно РФ. Згідно з даними брифінгу, загальна оціночна вартість запроваджених експортних обмежень становить приблизно 48 млрд євро, що відповідає 54 % довоєнного обсягу експорту. Імпортні обмеження оцінюються у 91,2 млрд євро (58 % довоєнного імпорту), а обмеження у сфері бізнес-послуг – у 3,28 млрд євро (16 % довоєнного експорту) [44]. На підставі спостережень експертів ЄС, існуючі санкційні обмеження, ймовірно, не призведуть до повного колапсу економіки РФ, однак істотно обмежать її потенціал до зростання, зроблять її неконкурентоспроможною на світових ринках, а також ускладнять урядові зусилля з контролю за рівнем інфляції [44].

Сукупний ефект від зазначених чинників у поєднанні з посиленням соціально-економічного тиску на населення потенційно може спричинити зростання рівня громадського невдоволення, що становитиме загрозу для внутрішньополітичної стабільності у державі-агресорі [37]. Водночас аналітики наголошують на необхідності зваженого підходу до інтерпретації офіційних економічних даних, що надаються РФ, оскільки існує висока ймовірність їх неповноти або навмисного викривлення. Тому проведення аналітичних оцінок

на основі таких даних потребує підвищеної обережності та залучення альтернативних джерел інформації [37].

Повномасштабне вторгнення РФ на територію України стало каталізатором для активізації застосування санкційного інструменту як одного з ключових механізмів міжнародного тиску на державу-агресора. Це, у свою чергу, сформувало нову емпіричну базу для аналітичного опрацювання, створило умови для прогнозування можливих наслідків запроваджених санкцій, а також відкрило новий напрям дослідницької діяльності для фахівців у сфері міжнародного права, економіки та політики. На поточному етапі здійснювати остаточну оцінку достовірності сформованих прогнозів є передчасним, оскільки події продовжують розвиватись у реальному часі.

Водночас на основі наявних спостережень можна зробити висновок, що значна частина раніше оприлюднених аналітичних припущень наразі не підтвердилась. Попри те, що російська економіка зазнала відчутного негативного впливу внаслідок санкційного тиску, ефект накопичення обмежувальних заходів поки що не виявився у повній мірі. Навпаки, спостерігається тенденція до адаптації економічної системи РФ та пошуку альтернативних шляхів розвитку в умовах санкційної ізоляції.

Оцінювання ефективності міжнародних санкційних механізмів у довгостроковій перспективі демонструє суттєві відмінності залежно від періоду аналізу. Для цілей верифікації вищерозглянутих прогнозів доцільно застосувати умовну шкалу оцінювання ефективності санкцій зі значеннями у межах від 1 до 5, де 1 відповідає виключно негативній експертній оцінці, а 5 – виключно позитивній. На основі такого підходу можливо побудувати графік, що наочно відображає зміну у сприйнятті результативності санкційних заходів протягом аналізованого періоду.

Рис. 3.1. Динаміка оцінки ефективності санкцій проти РФ за 2014-2023 р.

Як свідчать результати побудованої динаміки, найбільш песимістичними виявилися прогнози щодо ефективності санкційного інструменту у період до початку повномасштабної агресії РФ. Натомість найбільш оптимістичні оцінки припадають на період після 24 лютого 2022 р. Тоді застосування санкцій стало системнішим, більш масштабним і послідовним. Окрім того, можна констатувати поступову позитивну динаміку у сприйнятті ефективності санкцій українськими фахівцями, яка простежується у розглянутих аналітичних прогнозах упродовж 2014-2023 рр.

Висновки до підрозділу 3.3.

Аналіз широкого спектра довгострокових прогнозів щодо ефективності застосування міжнародних санкцій, у поєднанні з вивченням конкретних прикладів їх реалізації, підтверджує положення, сформульовані у проміжних висновках до останніх трьох підрозділів даної роботи. Об'єктивна оцінка та прогнозування реального впливу санкцій є надзвичайно складним завданням, оскільки практично неможливо виокремити їх вплив від дії інших факторів міжнародного тиску [10, с. 20]. Йдеться, зокрема, про дипломатичні заходи,

політичні заяви, погрози, процеси перемовин, судові розгляди у міжнародних інституціях тощо [10, с. 20].

Разом з тим, виходячи виключно з аналітичних матеріалів, представлених у межах цієї магістерської кваліфікаційної роботи, можна дійти висновку, що загальний рівень ефективності міжнародного санкційного механізму у контексті врегулювання російсько-українського збройного конфлікту залишається відносно низьким. Безперечно, санкції справляють певний деструктивний вплив на економіку РФ, однак вони не є достатніми для її системного послаблення або ізоляції. У зв'язку з цим найбільш обґрунтованими видаються ті аналітичні прогнози, які визнають обмеженість санкцій як самостійного інструменту міжнародного впливу та їх недостатність для досягнення повноцінного врегулювання даного конфлікту.

3.4. Обхід санкцій РФ: шляхи та допомога третіх сторін

Міжнародні санкції протягом останніх десятиліть утвердилися як один із ключових інструментів впливу на держави-порушниці міжнародного правопорядку, що дозволяє здійснювати тиск без застосування військової сили. Як було з'ясовано у попередніх розділах даної магістерської роботи, інститут санкцій має тривалу історію й застосовувався упродовж усього періоду розвитку міжнародних відносин. Проте, попри тривалість практики їх використання, доволі складно однозначно визначити санкції як повністю ефективний механізм. Одним із ключових чинників, що стримують ефективність санкційної політики, є недостатній рівень її масштабності, відсутність належного тиску, а також обмежена рішучість держав-ініціаторів у накладенні санкцій на ті чи інші суб'єкти, зокрема з огляду на політичні, економічні або стратегічні ризики.

Водночас у контексті повномасштабного вторгнення РФ на територію України актуалізувалася ще одна суттєва проблема, яка поступово набуває системного характеру та виходить на передній план у міжнародному дискурсі. Йдеться про ефективність протидії обходу санкцій, що набув масового характеру з боку агресора. Незважаючи на запроваджені обмеження, РФ активно використовує численні канали для уникнення санкційного тиску, що суттєво нівелює очікуваний ефект від міжнародних санкційних заходів та створює нові виклики для міжнародної санкційної політики загалом.

У межах даного дослідження доцільним є здійснення аналізу конкретних прикладів обходу міжнародних санкцій з боку держави-агресора, а також шляхів, які використовуються з цією метою, включаючи роль третіх сторін у сприянні такій діяльності. Проведення зазначеного аналізу дозволить закласти підґрунтя для формування фінальних висновків щодо реальної ефективності міжнародного санкційного механізму у контексті впливу на хід та врегулювання російсько-українського збройного конфлікту. Крім того, ідентифікація механізмів обходу санкцій, а також розкриття ролі посередницьких структур і третіх держав, стане

основою для вироблення загальних рекомендацій, спрямованих на посилення санкційної політики та мінімізацію ризиків її фактичного нейтралізування.

Перед безпосереднім переходом до розгляду конкретних кейсів обходу санкцій, що здійснюється РФ за підтримки окремих іноземних суб'єктів, слід звернути увагу на складність визначення чітких меж та ідентифікації конкретних санкцій, які були обійдені. Це пояснюється великою кількістю санкційних пакетів, їх багаторівневою структурою, а також динамічним характером їх імплементації. У зв'язку з цим, подальший виклад матеріалу базуватиметься на категоріалізації санкцій за видами діяльності, до яких вони належать, з відповідним поділом за ознаками, що відображають характер економічного, технологічного або політичного впливу. Загалом можна констатувати, що РФ активно застосовує різноманітні схеми обходу санкційних обмежень, запроваджених як Україною, так і її міжнародними партнерами. Це створює системну загрозу дієвості всього санкційного режиму та потребує удосконалення міжнародної нормативно-правової бази у частині санкційного контролю й відповідальності за співучасть у їх обході.

У лютому 2023 р. впливове міжнародне видання Financial Times оприлюднило інформацію щодо посилення економічних та політичних зв'язків між РФ та окремими державами Центральної Азії [46, с. 7]. Цей факт викликав занепокоєння серед аналітиків і дослідників, оскільки за зовнішніми ознаками така активізація виглядала як спроба обійти західні санкції, запроваджені проти РФ у відповідь на її агресивну зовнішню політику. У подальшому ці припущення отримали документальне підтвердження в аналітичному звіті Європейського банку реконструкції та розвитку, який був опублікований вже у березні того ж року [46, с. 7]. Згідно з даними звіту, було зафіксовано факти суттєвого перенаправлення торговельних потоків із країн ЄС до держав Центральноазійського регіону, що вказувало на потенційне використання цих країн як посередників для обходу санкційних обмежень [46, с. 7].

Одним із подальших підтверджень виявленої тенденції стало рішення США, які у січні 2025 р. оголосили про запровадження нових санкцій проти одного з банків Киргизстану [46, с. 8]. За даними американських урядових структур, зазначена фінансова установа була задіяна в організації механізмів створення так званого фінансового хабу, що дозволяв РФ здійснювати міжнародні фінансові операції з метою отримання прибутків від експорту та оплати імпорту, попри чинні санкційні обмеження [46, с. 8]. Такий розвиток подій свідчить про наявність системної проблеми у сфері санкційного контролю.

Додатковим підтвердженням використання РФ країн Центральної Азії для обходу запроваджених міжнародних санкцій стала зустріч лідерів держав СНД, що відбулась у 2023 р. Зокрема, 26 грудня 2023 р. у межах зазначеного заходу президенти РФ та Узбекистану провели переговори щодо умов двосторонньої співпраці [22]. На офіційному рівні було задекларовано наміри розвивати партнерство у галузі транспорту. Водночас, згідно з оприлюдненою інформацією, було досягнуто неофіційної домовленості про створення на території Узбекистану низки фіктивних підприємств, які фінансуватимуться урядом РФ [22].

Окрім цього, планувалося організувати виробництво безпілотних літальних апаратів та відповідних комплектуючих, які надалі мали транспортуватись до російських підприємств оборонно-промислового комплексу [22]. Крім зазначеного, у межах домовленостей було зафіксовано інтерес РФ до викупу залишків радянських боєприпасів, що зберігаються на території Узбекистану [22]. У сукупності ці факти можуть розглядатися як ще один приклад системного використання Росією держав Центральної Азії для обходу міжнародних санкцій, що підтверджує наявність усталеної схеми співпраці, спрямованої на нівелювання санкційного тиску.

Ще однією впливовою державою, з якою РФ підтримує активні двосторонні зв'язки, є КНР [3, с. 23]. З початком російсько-українського збройного конфлікту масштаби співпраці між цими країнами не зменшилися, а,

навпаки, значно зросли. На сьогоднішній день КНР продовжує здійснювати постачання Ірану матеріалів, що використовуються у виробництві безпілотників, які, у свою чергу, передаються РФ, попри зусилля США з метою припинення функціонування цього глобального ланцюга постачання. У липні 2023 р. американські розвідувальні служби оприлюднили відкритий звіт, у якому містилося твердження про постачання Китаєм до РФ технологій і компонентів, що мають критичне значення для продовження війни проти України [3, с. 23]. Зокрема, зазначалося, що станом на березень того ж року КНР здійснила поставки БПЛА та їх комплектуючих до РФ на загальну суму, що перевищує 12 млн доларів США.

Окрему категорію у контексті обходу міжнародних санкцій, накладених на РФ, становлять держави, які задекларували нейтралітет і не підтримали жодну із сторін у зазначеному збройному конфлікті. Однією з таких країн є Індія. У порівнянні з довоєнним періодом (станом на 2024 р.) обсяги закупівель російської нафти з боку Індії зросли більш ніж у 13 разів [51]. Хоча такі дії не можна однозначно класифікувати як прямий обхід санкційних обмежень (радіше йдеться про прагнення придбати енергетичні ресурси на вигідніших умовах), з огляду на те, що торгівля нафтою також підпадає під дію санкцій, відповідні операції не обходяться без використання додаткових тіньових механізмів. Згідно з інформацією, оприлюдненою виданнями Wall Street Journal та CNN, у деяких випадках маршрут транспортування російської нафти до Індії включає перевантаження сировини з одного судна на інше в європейських водах [51]. Тож, чим саме є згадані вище додаткові тіньові схеми?

Транспортування енергетичних ресурсів та окремих категорій товарів з території РФ підпадає під обмеження, встановлені західними санкційними режимами, однак фінансові операції, пов'язані з цими видами продукції, продовжують здійснюватися. Ключовим поняттям у цьому контексті є так званий «тіньовий флот» РФ. Під даним терміном розуміються судна, що не мають офіційної реєстрації, функціонують без належного прапора або

здійснюють перевезення без активованих систем геолокаційного позиціонування [3, с. 31]. До таких також можуть належати судна, формально виведені з експлуатації. За даними судноплавних брокерів та галузевих аналітиків, протягом 2022 р. РФ таємно накопичила понад 100 застарілих танкерів з метою обходу західних обмежувальних заходів [3, с. 31]. Найпоширенішим сценарієм застосування таких суден, як було проілюстровано на прикладі з Індією, є перевантаження нафти з «тіньових» на звичайні танкери, що здійснюється у нічний час за умови відключення транспондерів – технічних пристроїв, призначених для передачі координат судна.

Окрім відключення транспондерів, поширеною формою реалізації схем із використанням «тіньового флоту» є навмисна зміна державної належності судна (прапора) у поєднанні з вимкненням ідентифікаційних систем. Такий підхід дозволяє уникати дії санкційних обмежень, а також приховувати фактичну країну походження вантажу. Згідно з аналітичними даними, лише протягом одного тижня березня 2022 р. ізраїльською морською консультаційною компанією Windward Ltd було зафіксовано 33 випадки відключення ідентифікаційних систем російськими суднами під час здійснення операцій з неросійськими кораблями [28, с. 14]. Цей показник майже вдвічі перевищує середню тижневу кількість подібних «тіньових активностей», що мала місце до запровадження санкцій [28, с. 14].

У відповідь на зазначені дії провідними державами світу було запроваджено обмежувальні заходи проти окремої категорії морських суден, що входять до складу «тіньового флоту» РФ і використовуються з метою обходу механізму встановлення граничних цін на нафту [23]. Санкції також були поширені на ті судна, які беруть участь у забезпеченні підтримки енергетичного сектору РФ загалом, здійснюють транспортування військової техніки для потреб російської армії або залучені до перевезення зерна, незаконно вивезеного з території України. Крім того, було введено окремі індивідуальні санкції щодо учасників так званої «екосистеми» тіньових схем [23]. До неї відносяться

судноплавні компанії, що безпосередньо відповідають за транспортування сирої нафти морським шляхом і здійснюють діяльність, пов'язану з вищезазначеними санкційними порушеннями. Зазначене охоплює не лише російські компанії, а й суб'єкти господарювання, зареєстровані в ОАЕ, Туреччині Гонконзі і т. д. [23].

Висновки до підрозділу 3.4.

Отже, на підставі вищевикладеного можна сформулювати проміжний висновок про те, що будь-які санкційні обмеження, незважаючи на їх високий статус як одного з ключових інструментів міжнародного впливу, мають певні вразливі місця. Як демонструє ситуація з РФ, одним із найбільш очевидних недоліків санкційного механізму є здатність цільової держави адаптуватися до запроваджених обмежень [11, с. 89]. Усупереч очікуванням значної частини міжнародної спільноти, економіка РФ не лише не зазнала руйнівних наслідків, а й виявила здатність пристосовуватись до нових, ускладнених умов. Зокрема, ВВП країни продовжує демонструвати поступове зростання [11, с. 89]. Таку адаптацію значною мірою забезпечує системне використання механізмів обходу санкцій.

У даному випадку існує низка шляхів реалізації подібних схем: створення фіктивних компаній-посередників на території третіх держав, розміщення виробничих потужностей за межами РФ, експорт та імпорт підсанкційних товарів через посередницькі структури, а також залучення так званого «тіньового флоту» до транспортування нафти та інших товарів з метою їх подальшої реалізації на світових ринках. Майже в усіх зазначених випадках ефективність обхідних схем значною мірою залежить від сприяння з боку третіх держав, переважна більшість яких розташована у Центральній або Східній Азії. Таким чином, РФ демонструє послідовне використання стратегій обману для нейтралізації санкційного впливу, що вказує на необхідність перегляду та оновлення чинних підходів до формування санкційної політики задля підвищення її дієвості у сучасних геополітичних умовах [49].

У міжнародній дипломатичній практиці санкції розглядаються як альтернатива військовим засобам впливу, що базується на нормах міжнародного права і здебільшого дозволяється чи підтримується суверенними державами [9, с. 15]. Водночас у самих цих нормах приховується причина відносної легкості обходу санкцій: відсутність дієвих механізмів відповідальності за порушення санкційного режиму або ж сприяння цьому порушенню. З огляду на те, що санкції є одним із найефективніших і найпопулярніших інструментів впливу без застосування сили, постає необхідність постійного перегляду і адаптації правових норм до сучасних геополітичних умов.

Однією з актуальних проблем залишається те, що міжнародні санкції нерідко мають переважно демонстраційний або внутрішньополітичний характер. Йдеться про декларування позиції певних політичних сил з метою здобуття підтримки електорату, що може стосуватися як внутрішньодержавних, так і міжнародних подій [11, с. 27]. Подібна практика свідчить про слабку зацікавленість держави-ініціатора у досягненні практичних результатів санкційного впливу, а отже – й відсутність належної реакції на факти їх обходу. У зв'язку з цим постає необхідність системного моніторингу ефективності запроваджених санкцій, адаптації санкційної політики відповідно до поточної ситуації, а також впливу на громадську думку як у країнах-ініціаторах, так і у підсанкційних державах щодо реальної дієвості відповідних обмежувальних заходів [10, с. 44–47].

З огляду на проблему функціонування «тіньового флоту» РФ, актуальним є посилення контролю за переміщенням морського транспорту. Повне викорінення цього явища навряд чи можливе, адже навіть за умов посиленого нагляду держави знаходять нові способи адаптації та обходу санкційних обмежень. Водночас одним із можливих напрямів підвищення ефективності контролю, на нашу думку, є запровадження заборони на пересування суден без активованих розпізнавальних сигналів.

Доцільним є створення окремої міжнародної організації або комітету у вже існуючій, що спеціалізувався б виключно на моніторингу тіньової діяльності суден. Така структура має бути незалежною від юрисдикції будь-якої конкретної держави з метою уникнення політичного впливу чи упередженості. Її філії доцільно розмістити в усіх країнах світу із виходом до моря чи океану, що дозволить здійснювати безпосередній контроль за прихованими морськими перевезеннями. Усі зафіксовані порушення передаватимуться до центрального офісу, де прийматиметься рішення щодо відповідного реагування та покарання щодо держав-порушників.

Висновки до розділу 3

Міжнародні санкційні механізми здавна застосовуються для врегулювання різноманітних кризових ситуацій, включаючи збройні конфлікти. На жаль, подібні конфлікти є актуальними і сьогодні. Одним із таких є російсько-українська війна, у межах якої міжнародні санкції використовувались як до, так і після початку повномасштабного вторгнення.

У кожному з випадків очікування щодо ефективності цього інструменту були переважно позитивними, проте, як показує практика, вони справджувались лише частково. Аналітичні прогнози також свідчать про те, що у сучасних умовах санкційний механізм викликає сумніви щодо своєї результативності. Зокрема, приклад із функціонуванням «тіньового флоту» РФ демонструє, що санкційні обмеження можуть бути досить легко обійдені, а економіка держави-агресора – адаптована до нових умов, що, своєю чергою, унеможлиблює суттєве скорочення її ВВП. Таким чином, попри статус одного з небагатьох інструментів впливу, санкції у контексті врегулювання цього збройного конфлікту залишаються лише частково ефективними.

ВИСНОВКИ

1. Міжнародні санкції як інструмент врегулювання сучасних міжнародних відносин давно стали об'єктом уваги як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, дослідників та політичних діячів. Принципи та особливості дії санкційних механізмів у різних умовах є центральною темою робіт таких українських дослідників, як Ю. О. Седляра, Д. В. Дубова, В. Горбуліна, М. Капітоненка, Р. А. Абдуллаєва, О. Ф. Скакун, М. Сироватченко та ін. Серед іноземних авторів варто виокремити Зейнеп Боз, Еллі Кін, Клер О'Хаган, Анну Капріл, Ангелоса Деліворіаса та Клер Міллс. У своїх працях вони розглядають всі ключові аспекти, що охоплюються даною магістерською роботою: від історії формування поняття міжнародних санкцій до аналізу шляхів їх обходу РФ.

Незважаючи на змістову й концептуальну різноманітність, ці дослідження об'єднує спільна тематика, що засвідчує актуальність теми санкцій у сучасних умовах та доводить, що їх аналіз слугує надійною базою для комплексного вивчення явища. Слід зазначити, що особливо інтенсивними дослідження санкцій стали після початку повномасштабного вторгнення РФ до України 24 лютого 2022 р. Це характерно як для зарубіжних, так і, передусім, для вітчизняних науковців.

2. З огляду на історичну специфіку, дослідження поняття санкцій розпочалось порівняно нещодавно. Проте низка авторів, зокрема М. Дугал, Ф. Фелічіано та Е. Гідденс, трактують санкції як соціальний феномен – інструмент регулювання взаємодії індивідів. Тлумачення санкцій також варіюється залежно від політичного режиму країни. У демократичних державах, таких як країни ЄС та Україна, санкційні механізми визначаються як засіб захисту держав та підтримки міжнародного миру і безпеки згідно з офіційними документами ЄС та Законом України «Про санкції». Авторитарні режими, такі як РФ, КНДР та Венесуела, сприймають санкції як загрозу державності, інструмент війни проти їх населення або як стимул до ізоляції з метою зміцнення «самостійності». У рамках марксистської ідеології, яка є основою для деяких авторитарних та

диктаторських режимів, санкції розглядаються як засіб пригнічення робітничого класу панівною верхівкою, що відповідає базовій концепції класової боротьби.

3. Задля ефективного функціонування міжнародного санкційного механізму необхідною є наявність повноцінної правової основи його застосування. Оскільки міжнародні санкції є комплексним явищем, що охоплює взаємодію різних інституцій на різних рівнях, правова база їх реалізації включає нормативно-правові акти з різним рівнем впливу – як міжнародні, так і внутрішньодержавні. До міжнародних актів належать міжнародні договори, стратегії, статuti міжнародних організацій, резолюції тощо.

Наприклад, це Статут ООН, резолюції Ради Безпеки ООН, Договір про ЄС, Лісабонський договір, Глобальна стратегія ЄС «Спільне бачення, спільні дії», а також «Основоположні принципи використання запровадження обмежуючих заходів (санкцій)». Внутрішньодержавні акти зазвичай регулюють відповідні питання на національному рівні. До них належать конституції, закони, підзаконні акти тощо. Наприклад, Акт про міжнародні надзвичайні економічні повноваження 1977 р. та Акт про протидію ворогам Америки через санкції 2017 р. Також такими є Конституція України та Закон України «Про санкції».

4. Поняття міжнародних санкцій має тривалу історію, що бере початок ще в античності (VIII ст. до н. е. – VI ст. н. е.). У 432 р. до н. е. афінський полководець Перікл заборонив купцям з Мегари доступ до афінських ринків і портів, звинувативши їх у підтримці Спарти. Цей випадок вважається першим документально зафіксованим прикладом санкцій. Згодом характер санкцій змінювався відповідно до історичних умов і рівня розвитку суспільства. У Середньовіччі (V ст. – початок XVI ст.) в умовах феодалізму з'явився новий тип компенсаційних санкцій – «репресалії». У період Нового часу (середина XV ст. – початок XX ст.) разом із піднесенням ролі особистості право, а з ним і санкційні механізми, набули сучаснішого вигляду. Новітній час (початок XX ст. – дотепер) приніс подальшу еволюцію загальнолюдських цінностей і розвиток нових сфер

правового регулювання, зокрема захисту прав людини, охорони культурної спадщини та забезпечення кібербезпеки.

5. Схеми «виклик–відповідь» є базовою природною моделлю, що дозволила людству зберегтись донині. Її суть полягає у протидії певним об'єктивним обставинам через заходи, які частково або повністю нейтралізують їх вплив. За аналогічним принципом функціонують і міжнародні санкційні механізми. Так, у відповідь на порушення прав людини у М'янмі у лютому 2021 р. та в Україні після лютого наступного року, пов'язані із військовими діями, міжнародні санкції охоплювали як класичні економічні обмеження, так і заборони на постачання зброї та її компонентів. У сфері охорони культурної спадщини, на прикладах Тімбукту та України, санкції виступили формою відповіді на виклики – йшлося про матеріальне відшкодування збитків і заборону на подальшу взаємодію з відповідними об'єктами. У випадку хакерських атак на цифрові інфраструктури США та Польщі, до комплексу санкцій додавалися штрафи, встановлення винних осіб та їх ув'язнення.

6. Міжнародні санкції стали одним із основних інструментів врегулювання російсько-української війни на всіх її етапах. Застосовувалися як загальні, так і персональні санкції проти окремих фізичних та юридичних осіб. Проте, попри постійне оновлення санкційних пакетів, економіка РФ продовжує функціонувати, що може свідчити як про обмежену ефективність санкцій, так і про високу адаптивність російської економіки. У зв'язку з цим було проаналізовано низку прогнозів щодо можливих наслідків конфлікту, зроблених як до, так і після початку повномасштабного вторгнення. Показовим є те, що у першому випадку аналітики вважали повномасштабне вторгнення малоімовірним. Західні прогнози упродовж обох періодів залишались доволі песимістичними, тоді як після початку вторгнення прогнози українських аналітичних центрів стали помірковано оптимістичними.

7. Як і будь-яка інша система, міжнародне право має свої прогалини, що стосується і санкційних механізмів. Підсанкційні держави нерідко демонструють

гнучкість в їх обході, зокрема РФ. Для уникнення міжнародних санкцій, накладених Україною та її західними партнерами, Росія активно застосовує створення фіктивних компаній та оборонних підприємств на території третіх, здебільшого дружніх країн. Також широко використовується так званий «тіньовий флот» – списані або замасковані судна з вимкненими ідентифікаційними системами чи без прапора. Це дозволяє транспортувати енергоносії та інші товари на світові ринки в обхід санкцій. Для зменшення ефективності подібних схем пропонується посилити контроль над відповідними механізмами та створити спеціалізовані установи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абдуллаєв Р. А. Правове регулювання санкцій у праві Європейського Союзу : дис. ... д-ра філософії : 293 / НУ «Одеська юридична академія». Одеса, 2022. 198 с.
2. Аракелян М., Бехруз Х., Мануїлова К., Канєнберг-Сандул О., Белогубова О., Харитонов Р., Гриб Г., Ківалова Т., Гребенюк Д., Цибульська О. Філософія міжнародного права : навч.-метод. посіб. Одеса : Фенікс, 2023. 50 с.
3. Бобровицький А., Гавриленко Н., Гончарук А., Ус І., Широкий Г., Юлдашев Р. Міжнародні санкції як інструмент стримування російської агресії проти України : аналітична доповідь / за заг. ред. М. Паламарчука. Київ : НІСД, 2023. 76 с.
4. Горбулін В. Крим. Війна: передумови російської агресії : аналітичні матеріали. Рада національної безпеки і оборони України (РНБО) : веб-сайт. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/2399.html?PRINT> (дата звернення: 25.05.2025).
5. Горюнова Є. О. Зовнішня політика ЄС щодо російсько-української війни (2014–2022 рр.). *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. № 4-2. С. 45-51.
6. Дубов Д. В., Ожеван М. А. Майбутнє кіберпростору та національні інтереси України : нові міжнародні ініціативи провідних геополітичних гравців : аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2012. 32 с.
7. Дубов Д. Сучасні тренди кібербезпекової політики: висновки для України : аналітична записка. НІСД : веб-сайт. URL: <http://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/suchasni-trendi-kiberbezpekovoї-politiki-visnovki-dlya-ukraini> (дата звернення: 18.04.2025).
8. Запровадження подальших санкцій у відповідь на незаконну війну Росії проти України : заява Державного секретаря США Ентоні Дж. Блінкена від 14 вересня 2023 року. Посольство США в Україні : веб-сайт. URL:

<https://ua.usembassy.gov/uk/imposing-further-sanctions-in-response-to-russias-illegal-war-against-ukraine/> (дата звернення: 30.05.2025).

9. Каменський Д., Вознюк А. Відповідальність за ухилення від накладених санкційних обмежень в європейському та американському кримінальному праві : сучасний аспект. *Науковий вісник ДДУВС*. 2022. № 3. С. 14-22.
10. Капітоненко М., Галушка А., Киян Є., Степаненко М. та ін. Санкції проти Росії : нинішній стан, перспективи, успіхи та прогалини багатостороннього міжнародного санкційного режиму проти Російської Федерації. Київ : МЦПД, 2019. 48 с.
11. Коваль Д., Бернацький Б. Санкційний довідник : уроки для України з практики іноземного санкційного законодавства та міжнародного права. Київ : Центр прав людини ZMINA, 2023. 96 с.
12. Краєв О. Санкції США проти РФ : поточний огляд та перспективи : аналітичне дослідження. Київ : РЗП «Українська призма», 2023. 15 с.
13. Лур'є В. К. Онлайн арбітраж та використання онлайн комунікацій як альтернативний засіб вирішення конфліктів в майбутньому. *II Харк. міжнар.-прав. читання, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, Ч2* : зб. наук. ст. Харків : НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2016. С. 93-98
14. Михайлова О, Тищенко Ю., Каплан Ю., Бакальчук В., Литвиненко О., Потапенко В. Культурна спадщина та національна безпека : аналітична доповідь / ред. В. Потапенко. Київ : НІСД, 2023. 58 с.
15. Міжнародні санкції (ООН, ЄС, основні санкції США). ПриватБанк : веб-сайт. URL: <https://static.privatbank.ua/files/crewing/sankcii.pdf> (дата звернення: 11.02.2025).
16. Панковець М. П., Шевчук Т. В. Міжнародні економічні санкції в системі міжнародної безпеки : досвід та ефективність застосування в сучасних умовах. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2024. № 4. С. 34-40.

17. План дій 3.0. Посилення санкцій проти Російської Федерації : Документ робочої групи №19 від 9 травня 2024 р. Офіційний сайт Президента України : веб-сайт. URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/27/49/b79f8cf4e834e3d67f914d07e8381140_1715857759.pdf (дата звернення: 30.05.2025).
18. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 5 жовтня 2017 року №2163-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2017. № 45. ст. 403.
19. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 8 червня 2000 року №1805-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2000. № 39. ст. 333.
20. Про санкції : Закон України від 14 серпня 2014 року №1644-VII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2014. № 40. ст. 2018.
21. Російсько-український конфлікт : стан, наслідки, перспективи розвитку подій : аналітична доповідь Центру Разумкова. *Національна безпека і оборона*. 2014. № 5-6. С. 2-39.
22. РФ планує використати Узбекистан для обходу міжнародних санкцій. Центр національного спротиву : веб-сайт. URL: <https://sprotyv.mod.gov.ua/rf-planuye-vykorystaty-uzbekystan-dlya-obhodu-mizhnarodnyh-sanktsij/> (дата звернення: 07.06.2025).
23. Санкції проти РФ. Міністерство закордонних справ України : веб-сайт. URL: <https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/sankciyi-proti-rf> (дата звернення: 30.05.2025).
24. Седляр Ю. О. Міжнародні санкції у світовій політиці : теорія та практика : монографія. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 412 с.
25. Сидоренко В. В. Сучасні проблеми захисту основоположних прав і свобод людини у світі новітніх технологій. *II Харк. міжнар.-прав. читання, присвяч.*

пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, Ч2 : зб. наук. ст. Харків : НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2016. С. 308-312

26. Сироватченко М. Правові аспекти забезпечення кібербезпеки в Україні : сучасні виклики та роль національного законодавства. *Вісник НУ «Львівська політехніка»*. 2024. № 1. С. 314-320.

27. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. Київ : Алерта, 2010. 528 с.

28. Химичук А., Стеблівський Р., Пашкіна А. Санкційна політика проти Росії 2014-2022 рр : прогалини і схеми обходу. Київ : StateWatch, 2022. 30 с.

29. Хлебутіна С. Міжнародно-правовий захист прав біженців. *II Харк. міжнар.-прав. читання, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, Ч2 : зб. наук. ст. Харків : НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2016. С. 390-393*

30. Черногор Я., Радь П., Черниш А. Вплив економічних санкцій на економіку Російської Федерації в умовах її повномасштабної агресії проти України. РЗП «Українська призма» : веб-сайт. URL: [https://analytics.intsecurity.org/wp-content/uploads/2023/08/Ukr Prism 05 Sanctions-against-Russia.pdf](https://analytics.intsecurity.org/wp-content/uploads/2023/08/Ukr_Prism_05_Sanctions-against-Russia.pdf) (дата звернення: 30.05.2025).

31. Юрченко Є. О. Міжнародне співробітництво з питань запобігання втрат культурних та історичних цінностей. *II Харк. міжнар.-прав. читання, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, Ч2 : зб. наук. ст. Харків : НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2016. С. 454-459.*

32. Янакаєва К. М. Історичні аспекти становлення інституту санкцій у міжнародному праві. *Право і суспільство*. 2015. № 5-2. С. 52-57.

33. Яремчук В. В. Міжнародно-правові погляди І. І. Лукашука та їх вплив на вітчизняну доктрину міжнародного права : дис. ... д-ра філософії : 293 / ЛНУ ім. Івана Франка. Львів, 2022. 218 с.

34. Яровой Т. С. Історія становлення політичних та економічних міжнародних санкцій як інструменту державної політики. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2024. № 40. С. 268-272.
35. Cyber Digest. Огляд подій в сфері кібербезпеки, грудень 2022. Рада національної безпеки і оборони України (РНБО) : веб-сайт. URL: https://www.rnbo.gov.ua/files/%D0%9D%D0%9A%D0%A6%D0%9A/%D0%9D%D0%9A%D0%A6%D0%9A-1/Cyber%20digest_December_2022.pdf (дата звернення: 17.03.2025).
36. Boz Z. Fighting the illicit trafficking of cultural property : a toolkit for European judiciary and law enforcement. France : UNESCO, 2023. 119 p.
37. Caprile A., Delivorias A. EU sanctions on Russia : Update, economic impact and outlook : briefing. European Parliament : веб-сайт. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/753943/EPRS_BRI\(2023\)753943_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/753943/EPRS_BRI(2023)753943_EN.pdf) (дата звернення: 30.07.2025).
38. Consolidated version of the Treaty on European Union. Journal of the European Union : веб-сайт. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF (дата звернення: 19.03.2025).
39. Council Decision (CFSP) 2020/1127 of 30 July 2020 : amending Decision (CFSP) 2019/797 concerning restrictive measures against cyber-attacks threatening the Union or its Member States. Journal of the European Union : веб-сайт. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32020D1127> (дата звернення: 30.07.2025).
40. EU adopts a global human rights sanctions regime. European Council and Council of the EU : веб-сайт. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/12/07/eu-adopts-a-global-human-rights-sanctions-regime/> (дата звернення: 30.07.2025).

41. EU sanctions against Myanmar. European Council and Council of the EU : веб-сайт. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-myanmar/> (дата звернення: 17.03.2025).
42. EU support for Ukraine : from sanctions to military and humanitarian aid. Eastern Partnership : веб-сайт. URL: <https://euneighbourseast.eu/news/explainers/eu-support-for-ukraine-from-sanctions-to-military-and-humanitarian-aid-how-is-the-eu-helping/> (дата звернення: 30.05.2025).
43. ICC Trial Chamber VIII declares Mr Al Mahdi guilty of the war crime of attacking historic and religious buildings in Timbuktu and sentences him to nine years' imprisonment. International Criminal Court : веб-сайт. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/icc-trial-chamber-viii-declares-mr-al-mahdi-guilty-war-crime-attacking-historic-and-religious> (дата звернення: 17.03.2025).
44. Import and export bans : International trade sanctions and Facts. European Commission : веб-сайт. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-sanctions-against-russia-following-invasion-ukraine/import-and-export-bans_en (дата звернення: 30.05.2025).
45. International Strategy for Cyberspace : Prosperity, Security, and Openness in a Networked World : adopted on May 2011. The White House : веб-сайт. URL: https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/rss_viewer/international_strategy_for_cyberspace.pdf (дата звернення: 30.07.2025).
46. Mills C. Sanctions against countries supporting Russia's invasion of Ukraine : Research Briefing. London : The House of Commons Library, 2024. 27 p.
47. Nikitina A., Keen E., Pinkeviciute J., De Witte L., Ghanea N., Brander P., Gomes R. Compass : Manual for Human Rights Education with Young People. Hungary : Council of Europe Publishing, 2020. 490 p.
48. O'Hagan C. Mali and UNESCO receive symbolic reparation on behalf of international community for destruction of Timbuktu's mausoleums. UNESCO : веб-

сайт. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/mali-and-unesco-receive-symbolic-reparation-behalf-international-community-destruction-timbuktus> (дата звернення: 17.03.2025).

49. Preventing Russian Export Control and Sanctions Evasion : Updated Guidance for Industry. U.S. Bureau of Industry and Security : веб-сайт. URL: <https://www.bis.gov/media/documents/g7-updated-guidance-industry-preventing-russian-export-control-and-sanctions> (дата звернення: 12.07.2025).

50. Resolution 2199 (2015): adopted by the Security Council at its 7379th meeting, on 12 February 2015. *Official document of the United Nations Security Council*. 2015. № 2199. P. 7.

51. The trilateral cooperation : How the Russian Federation, Iran and North Korea are evading international sanctions : As of 8 November 2024 : Background Note. Parliamentary Assembly of the Mediterranean (PAM) : веб-сайт. URL: <https://pam.int/wp-content/uploads/2024/03/PAM-Background-Note-How-the-Russian-Federation-Iran-and-North-Korea-are-evading-international-sanctions-as-of-081124-copy.pdf> (дата звернення: 03.08.2025).

52. Treasury Sanctions North Korean State-Sponsored Malicious Cyber Groups. U.S. Department of the Treasury : веб-сайт. URL: <https://home.treasury.gov/news/press-releases/sm774> (дата звернення: 15.03.2025).

53. U.S. Global Magnitsky sanctions. Human Rights First : веб-сайт. URL: <https://humanrightsfirst.org/library/u-s-global-magnitsky-sanctions/> (дата звернення: 15.03.2025).

54. United Nations Charter : adopted on June 26, 1945 (San Francisco, USA). United Nations : веб-сайт. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text> (дата звернення: 05.01.2025).